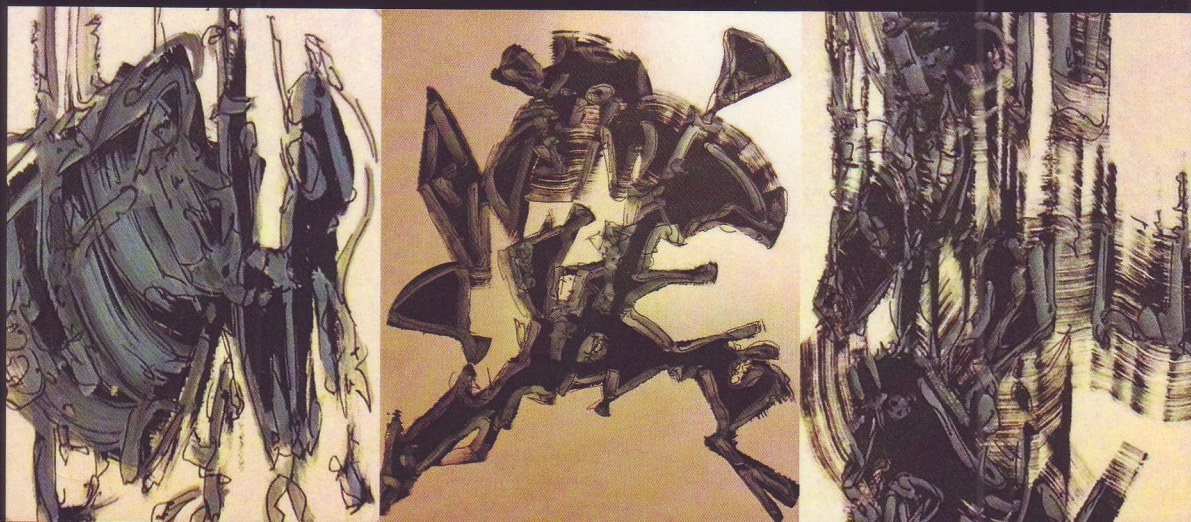

ft 7.
2016.
szeptember

FOGYATÉKOSSÁG ÉS TÁRSADALOM

A FOGYATÉKOSSÁGTUDOMÁNY ÉS A GYÓGYPEDAGÓGIA FOLYÓIRATA

FOGYATÉKOSSÁG ÉS TÁRSADALOM

Hungarian Journal of Disability and Society

ft 7.

2016. szeptember

ALAPÍTÓ:

AZ ELTE BÁRCZI GUSZTÁV GYÓGYPEDAGÓGIAI FŐISKOLAI KARA

Közlési feltételek

A *Fogyatékoság és Társadalom* kizárólag anonim módon lektorált cikkeket, dokumentumokat közlő, számonként 100-120 oldal terjedelmű negyedéves szakmai-tudományos periodika. Cikkeit első közlésben közli. Magyar nyelven megjelent, kutatási eredményeket bemutató cikkeinek más, idegen nyelven történő későbbi publikálásához (az első publikálás helyének jelzésével) hozzájárul. Elsődleges nyelve a magyar, de egyes cikkeit (különösen a *Kutatás*, *Dokumentumok* rovatokban) alkalmanként angol vagy német nyelven is elfogadja, közli.

A periodika számára a publikációra szánt cikkeket, dokumentumokat, írásokat email-ben, csatolásként a fotri@barczy.elte.hu email-címre kérjük.

©: A megjelent cikkek szerzői jogai a periodikát illetik.

A Kiadó ©-szerződést köt a Szerzőkkel.

Minden jog fenntartva. A periodikában megjelent képeket, ábrákat és szövegeket a kiadó engedélye nélkül tilos közzétenni, reprodukálni, számítástechnikai rendszerben tárolni és továbbadni. Meg nem rendelt képeket és kéziratokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza.

Főszerkesztő:

Könczei György

A jelen szám készítésében részt vettek:

Kutatás: Sándor Anikó és Kunt Zsuzsanna

Kultúra, illusztrációk: Hernádi Ilona

Szemle: Könczei György és Horváth Péter

Valamint: Zászkaliczky Péter és Szauer Csilla

Kiadói és nyomdai munkálatok:

ELTE Eötvös Kiadó Kft.

A borító Hernádi Kriszta festményének felhasználásával készült.

Kiadó:

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar

A kiadásért felel:

Az ELTE BGGYK dékánja

Szerkesztőség:

1097 Budapest, Ecseri út 3.
Tel.: (1) 358 5507

HU ISSN 2060-8292

TARTALOM

Fogyatékoság és Társadalom

2016/7. szám

KUTATÁS

Problémás testek. Eszter története (HERNÁDI ILONA)	3
Társadalmi szerep és egyéni identitás kölcsönhatása az élettörténetekben a fogyatékoságtudományi kutatásokban (KATONA VANDA)	17
Az első magyar paralimpiai aranyérem története (Egy negyven évvel ezelőtti hazai politikai döntés háttere) (NÁDAS PÁL)	23
Értelmileg akadályozott munkavállalók integrációja. A támogatott foglalkoztatás lehetőségei (TINA GEBERT)	47

KULTÚRA

In Memoriam Cheryl Marie Wade (1948–2013) (HERNÁDI ILONA)	65
Gondolatok a méltóságteljes halál jogáról (CHERYL MARIE WADE)	66
Fogyatékoságkultúra Rap (CHERYL MARIE WADE)	68
Engem nem lehet beskatulyázni (CHERYL MARIE WADE)	70
A Kripli altatódala (CHERYL MARIE WADE)	71

SZEMLE

Frida Kahlo élete, művészete, szenvedése – fogyatékoságának fényében (KERÉKI JUDIT)	73
Lennard J. Davis és a biokulturális tudás (The End of Normal. Identity in a Biocultural Era) (HERNÁDI ILONA)	85
A Liliputi Társulat igaz története (SZÜCS MARIANNA)	93
A nagy létszámú (szociális) intézmények kitagolása: a kitagolás hazai értelmezése és újraértelmezésének szükségessége és lehetősége (HORVÁTH PÉTER LÁSZLÓ)	105
A nyelvújító-újraíró Goodley. (Dis/ability Studies. Theorising disablism and ableism) (HERNÁDI ILONA)	115
Auschwitz szelleme újra kísért (SZÜCS MARIANNA)	123

A Nádas Pál által elvégzett alapos levéltári munka, a korabeli hazai és külföldi sajtótermékek feltárása, elemzése és a narratív források tartalmainak megismerése egy sporttörténeti eseménysorozat történéseiről hántja le az azóta eltelt 40 év porát, patináját, megtévesztő ideológiai beállításait – és a történeteket immár *valós* megvilágításba helyezi. A Szerző munkája a gyógypedagógia-tudomány szemszögéből is hordoz számottevő értékeket: annak alapvető érdeklődése folytán.

Ezen túl azonban fogyatékoságtudományi tett is, mivel mindenekelőtt tényfeltáró szándéka folytán *igazságot szolgáltat* megalázott, egy hatalmi játszmában eszközként használt sérült sportolóknak. Ráadásul egyszerű eszközökkel, kemény munkával megvalósított dekonstrukció – önmagában ettől még nem lenne az. Fogyatékoságtudományi értékűvé mindenekelőtt az avatja, hogy hajlik rá, hogy a világot az érintettek, a fogyatékosággal élő sportolók szemszögéből lássa és láttassa. Tehát: társadalomkritikai, benne van a *főhajtás*, jól hallani az érintettek *hangját* és – évtizedek távolából – megmutatja a rejtetten működő *elnyomó hatalom* természetét is.

Könczei György

NÁDAS PÁL

AZ ELSŐ MAGYAR PARALIMPIAI ARANYÉREM TÖRTÉNETE¹

(EGY NEGYVEN ÉVVEL EZELŐTTI HAZAI POLITIKAI DÖNTÉS HÁTTERE)

Tanulmányunk célja, hogy előkészítsen egy aktust. Annak aktusát, hogy negyven év távlatából – az 1976. augusztus 3–11. közötti események nyomán a magyar mozgás- és látássérült sportolók politikai, sportpolitikai és erkölcsi elégtételben részesüljenek a hazai sportirányítás részéről. Ez az elégtétel megtörténhet a Nemzetközi Paralimpiai Bizottságon (International Paralympic Committee) és a Magyar Paralimpiai Bizottságon keresztül is. A tanulmány Szerzője alább bemutatandó kutatásait annak érdekében végezte el, hogy előkészítse az 1976. évi Torontolympiáról hozott magyar politikai döntése által hátrányosan érintett sportolók rehabilitációját.

A kutatómunka feladata volt, hogy dokumentumokkal támassza alá az érintett sportolók vétlenségét abban, hogy a *központ*² a játékok megkezdését követő harmadik versenynapon hazarendelte a magyar delegációt. A dokumentumok feltárása adhatott reményt arra, hogy megtudjuk: kik és milyen szervezeti keretek között hozták meg a fogyatékosággal élő sportolók kiutazásáról és kényszerű hazautaztatásukról szóló döntéseket. A kutatás dokumentumokkal kívánta alátámasztani azt is, hogy az 1976. augusztus 3–11. között megrendezett Torontolympiad, azaz az V. Paralimpiai Játékok hivatalos jegyzőkönyvében

¹ A Szerző köszönettel tartozik a szöveg sportszakmai lektorának, Csík Jánosnak, és a fordítások készítőjének, Sinka Erikának.

² Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma (KÜM), a Magyar Szocialista Munkás Párt Központi Bizottsága, (MSZMP-KB), az Ottawai Magyar Nagykövetség, az Országos Testnevelési és Sporthivatal (OTSH) 1976. augusztus 3–11. Torontolympiad (V. Paralimpiai Játékok).

pontatlanul, a történeti valóságtól eltérően mutatták be Magyarország szerepét.³ A hivatalos jegyzőkönyv szerint ugyanis a magyar sportolók és a magyar delegáció nem vettek részt a játékokon. A kutatás korabeli hivatalos iratokkal, sajtóinformációkkal támasztja alá a magyar csapat tagjainak visszaemlékezéseit, és a tanulmány megírásával a történelmi igazságtétel helyreállításának feltételeit kívánja elősegíteni.

Az alábbiakban ismertetendő kutatómunka akkor tekinthető sikeresnek, ha eléri, hogy a nemzetközi és a hazai paralimpiai sporttörténetírás helyreállítja mindazokat a nyilvánosságokat, statisztikákat, amelyek ma még nem a valóságnak megfelelően dokumentálják a magyar mozgás- és látássérült sportolók 1976-ban elért eredményeit.

A kutatás abból a hipotézisből indult ki, hogy a magyar mozgás- és látássérült sportolókra nézve hátrányos politikai döntést az ENSZ 1960-ban és a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (IOC) 70. ülészakán meghozott döntése alapozta meg. Ez megvonta a korábbi elismerést a dél-afrikai Nemzeti Olimpiai Bizottságtól, az *apartheid* és *faji diszkrimináció* okán.

1. A KUTATÓMUNKA KEZDETÉNEK ALAPDOKUMENTUMAI, HIPOTÉZISEI ÉS A KUTATÁS HELYSZÍNEI

A kutatómunka megkezdésekor, az 1976. augusztus 3–11. Torontolympiád (V. Paralimpiai Játékok) versenyről készült fotóalbumból az országok közötti részvételi létszámokat lehetett megállapítani. A dokumentumokban az szerepel, hogy Magyarország, Kuba, India és Jamaica (*Withdrew prior to competition*) a verseny előtt, míg Lengyelország csapata (*Withdrew during competition*) az esemény közben lépett vissza a versenyektől (Torontolympiád 1976).

A jelzett dokumentum pontatlanságai miatt a Nemzetközi Paralimpiai Bizottság (International Paralympic Committee: IPC) történetírása és különböző kimutatásai, statisztikái a történelmi valóságnak nem felelnek meg. Az

MPB kiadásában 2005-ben közreadott „*Paralimpiai történetek*” című könyvben közzétett visszaemlékezésekre támaszkodva indult el a kutatás, a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) 1945 utáni gyűjteményében. A Sporthivatal (OTSH) 1975–1977 között fellelhető levéltári iratainak részletes áttanulmányozása jelentette a munka kezdetét.

Azzal az előzetes feltételezéssel élünk, hogy megtalálhatók lesznek olyan iratok, amelyek a magyar csapat kiutazásával és a kényszerű hazautazással kapcsolatban születtek. Mindez arra az indirekt logikára épült, hogy ebben a politikai korszakban egyszerűen nem születhettek olyan döntések, amelyek a sporthivatal legmagasabb szintű vezetőfőnöket megkerülhették volna. A kutatómunka, a Magyar Népköztársaság Külügyminisztériumának (KÜM) hivatalos jelentéseinek feltárással folytatódott. A montreali olimpia és a rokantak torontói olimpiája közötti esetleges összefüggések keresése is fontos feladatnak mutatkozott. Ráadásul a visszaemlékezések alapján ismert volt az a tény, hogy a játékok során az egyik magyar sportoló emigrált (korabeli szóval: disszidált), így feltételezhető volt, hogy a levéltári iratok között a disszidálással kapcsolatban is fellelhetők lesznek a téma szempontjából értékelhető iratok.

A kutatás választ keresett arra is, hogy kik, mikor, hogyan és miért döntöttek a pártállami rendszerben a magyar mozgás- és látássérült sportolók kényszerű hazautazásáról, ráadásul úgy, hogy tisztában voltak vele, hogy a dél-afrikai csapatban fekete és fehér bőrszínű sportolók egyaránt voltak. A kutatás célként jelölte meg annak tisztázását is, hogy hol és kik által, milyen indokolással és milyen konkrét megfogalmazásban született meg a kényszerű hazautazásról szóló politikai bojkott. Kutatások folytak a Toronto Reference Library (Torontói Referenciakönyvtár) sajtóarchívumában is, hogy feltárjuk: mit írt a korabeli torontói sajtó erről az ügyről.

A nemzetközi és a hazai sportpolitikai összefüggések megismerése érdekében dokumentumok megkeresése és feltárása is végbement, mégpedig a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB; angolul: International Olympic Committee, IOC), a Renaud Olympic Studies Centre, az International Olympic Committee archívumaiban és a Budapesten megjelenő Nemzeti Sport (Népsport) napilapban.

³ Torontolympiád 1976 / © 1977 and published 1976 Olympiad for the Physically Disabled. Printed in Canada.

2. A TORONTOLYMPIAD ELŐZMÉNYEI A FOGYATÉKOS SPORTOLÓK MAGYARORSZÁGI ÉLETÉBEN

Hat év telt el azóta, hogy 1970-ben megalakították a Mozgáskorlátozottak Halassy Olivér Sport Club-ját (HOSC), és ezzel újjászervezték a hazai mozgássérült-sportéletet a második világháborút követően.⁴ 1976-ban a magyar mozgás- és látássérült sportolók a Torontolympiad játékokra készültek. A HOSC megalakulásának évében Miskolcon az Akarat SE, előtte 3 esztendővel, 1973-ban Szombathegyen a Vasakarat SC alakult meg. Szervezni kezdték a hazai és külföldi versenyeken való részvételt. A HOSC megalakulását megelőzően a Nyugat-Európából származó információk nagyon korlátozottan és legtöbbször pontatlanul jutottak el az érintettekhez (Nádas, 1985). Az információáramlás felgyorsulása az 1956-ban emigrált (disszidált) mozgássérült személyek magánlevelezései folytán következett be. A Nyugat-Európa felé történő politikai nyitás egyik kézzelfogható eredményének tudható be, hogy mozgássérült sportolók számára nemzetközi asztalitenisz-verseny rendezését engedélyezték. A versenyt 1969-ben a Kefe-Seprű Kézműves SE – itt mozgássérült sportolók edzetek és versenyeztek – és a Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthon közösen rendezték. A HOSC megalakulását követő egy éven belül rendezték meg több sportágban és több nemzet részvételével az első nemzetközi versenyt Gödöllőn az NSZK, Svédország, Jugoszlávia, Lengyelország, Csehszlovákia sportolóinak részvételével. Egy esztendővel később már négy magyar mozgássérült sportoló vehetett részt 1972-ben a heidelbergi játékokon. Bár akkoriban még nem nevezték így, ez volt a IV. Paralimpia.

A svédországi játékokon, Solnában (1974), majd 1975-ben a 23 ország részvételével megrendezett Saint-Étienne-i világsportjátékokon is versenyeztek a magyar sportolók. A nemzetközi kapcsolatokat ekkor még a HOSC elnöksége szervezte, kezdetben Vámos Károlyné (1970–1973), majd Hajdú Levente (1973–1979) elnökök irányításával (Csík, 2005). A sporthivatal-

nak, mint állami szervezetnek kellett minden külföldre történő kiutazást engedélyeznie és a hazai nemzetközi versenyek engedélyét is kiadni. A nemzetközi versenyekre történő kiutazási engedélyeket a Magyar Testnevelési és Sportszövetség Országos Tanácsánál (vö. MNL 1972), majd a későbbiekben, az 1973. évtől kezdődően az Országos Testnevelési Sporthivatalnál (OTSH) lehetett intézni. Az Országos Sporttanács, később az OTSH, mint állami hivatal saját útlevélosztállyal is rendelkezett, így a külföldi, főleg nyugat-európai országokba történő kiutazáshoz szükséges, ún. *szocialista* útlevél („piros útlevél”) vagy a *kapitalista* („kék útlevél”) megszerzését a hivatal engedélyezte és biztosította.

A sportolók és sportvezetők, akik rendelkeztek *SPORT* útlevéllel, az átlagemberekhez képest kiváltságos utazási lehetőséggel rendelkeztek. Egy magyar állampolgár a 60–70-es években háromévente kaphatott engedélyt nyugat-európai utazásra. Ám a sportolók, ideértve a mozgás-, látás- és hallássérült sportolókat is, a pénzügyi háttér önerőből történő előteremtését követően évente akár többször is külföldi versenyekre mehettek, amennyiben rendelkeztek a külföldi partnertől származó meghívólevéllel. Az 1970-es években a fogyatékos sportolók számára az útlevél és a vízum-költség biztosítása jelentette az állami támogatás maximális lehetőségét. A kutatás során előkerült iratokból arra lehet következtetni, hogy a sérült sportolók nemzetközi versenyeken való részvételének állami támogatása a 70-es évek előtt egyedi engedélyek alapján történt. A kutatás alapján megállapítható, hogy az ún. ép sportolóktól eltérően e támogatási döntéseket a hivatali bürokrácia alsóbb szintjein hozták meg. Így feltételezhető, hogy jelentős szerep jutott az ügyek intézésében a személyes kapcsolatoknak. „A hivatalos sportszervek nem ismerték el egyenrangúaknak a 'rendes' sportágakkal az általuk (ti. a mozgássérültek) művelteket” – írja 2005. évi visszaemlékezésében Kozmanovics Endre (Kozmanovics, 2005). Egy 1968-ból előkerült irat a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége (SINOSZ) és a Siketek Budapesti Sport Clubja közötti vita rendezéséről szól. A két szervezet között hatalmi harc dúlt a nemzetközi kapcsolatok és az országból történő kiutaztatás ügyében. A nemzetközi kapcsolatok alakításának és fenntartásának érdekében segítséget kértek a sporthivatal vezetésétől.

⁴ A sportegyesületet Halassy Olivér (1909–1946) neve fémjelezte. A kitűnő sportoló úszóként és vízilabdázóként versenyzett az 1928., 1932., 1936. évi nyári olimpiákon, és két alkalommal is olimpiai bajnok lett.

A korabeli gazdasági viszonyokban kevésbé jártas olvasónak érdemes tudnia, hogy a nemzetközi tagsági és részvételi díjakat, valamint a kiutazáshoz szükséges, ún. konvertibilis valutát kizárólag csak a hivatal (MTS, majd OTSH) biztosíthatta a Magyar Nemzeti Bankon keresztül. Erre a valutára (például osztrák shilling, nyugatnémet márka, amerikai dollár stb.) azért volt szükség, mert a korabeli magyar forint nem volt a nemzetközi pénzpiac által értékelte, bárhol bármely valutára átváltható valuta.

A nemzetközi sportszervezetek és a hazai sportirányítás is kimondja, hogy csak azt a szervezetet ismeri el a sporthivatal partnerként, amelyet kizárólag sporttevékenység céljából alapítanak és működtetnek.

Az MTS 1968. március 18-án kelt és Szatmári István által jegyzett levele többek között az alábbiakat fogalmazza meg a vita lezárása érdekében: „Az MTS II. Kongresszusa által elfogadott MTS alapszabály szerint a sportegyesület önálló társadalmi szervezet, amely alapszabály és az MTS engedélye, valamint irányítása alapján működik..., irányítja és ellenőrzi a sportegyesületeket, engedélyezi azok létrehozását, szabályozza működésüket. A fentiek figyelembevételével a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége hatáskörébe nem tartozik a siket sportkörök irányítása, azok tevékenységének ellenőrzése” (MNL 1968).

A levélváltás tanúsítja, hogy a siketek sportjával ekkor már rendszeresen foglalkozó állami szerv (MTS, majd OTSH), a siketek sportszövetségének hiányában, közvetlenül támogatást tudott nyújtani a speciális céllal létrejött sportegyesület (a Siketek Budapesti Sport Clubja) számára. A levéltári iratok is azt erősítik meg, hogy az állami hivatal már rendszeres támogatást nyújtott a hallássérült sportolók nemzetközi szerepléséhez is. „Az eddigi, évi 50 ezer Ft támogatást emeljék fel, mert az nem elegendő az 1973. évi Siketek és Nagyothallók malmói Világjátékának költségeire...”. Ebben a levélben kérvényezik, hogy „az országos szövetség mellett alakulhasson meg a Siketek és Nagyothallók Sportbizottsága és a pénzügyítés (pártoló tagság) céljából újabb OTP számlát nyithassanak” (MNL 1972). A döntéshozatal szintje egyben azt is jelentette, hogy a mozgás- és látássérültek sportját a sporthivatal miképpen minősítette.

A hallássérültek érdekvédelme (1907, 1950, 1952)

„1902-ben kidolgozták az egységes szervezet alapszabályát, amelyet a belügyminiszter 1907-ben hagyott jóvá. Az új egyesület a Cházár András Országos Siketnéma Otthon nevet viselte... 1950-ben alakult újjá Siketnéma Szövetsége néven. Néhány évvel később – 1952-ben – alapszabályban rögzítették a nagyothallók érdekvédelmének ellátását is, amelyet a szövetség új elnevezése is tükrözött: Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége”.⁵

A látássérültek érdekvédelme (1901, 1918, 1952, 1976.)

A „Vakokat Gyámolító Országos Egyesület 1901-ben alakult meg... 1918-ban a Vakok Szövetsége önszerveződéssel jön létre... 1952-ben részleges autonómiát kap, és 1976-ban már a Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége elnevezést rögzítik.”⁶

A hallássérült, illetve a látássérült emberek szervezeteinek fejlődéséhez képest a mozgáskorlátozottak szervezete másképpen alakult. Amíg az első két csoport esetében az érdekvédelmi szervezetből fejlődött ki a sportélet, addig a mozgáskorlátozottaknál a kényszerű politikai szünetet (1948–1970) követően a sportegyesületek megalakulását (1970) követte a helyi és az országos érdekvédelmi szervezetek [Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége (MEOSZ)] 1981. évi megalakulása. A mozgássérültek számára 1903-ban megalakult Országos Egylet (azaz a Nyomorék Gyermekek Országos Egylete: NYSE és Menhelye) és az 1929-ben létrejött NYSE a második világháborút követően nem folytathatta érdekvédelmi és sportfeladatait (Nádas–Zsoldos, 1993). A hetvenes évek elejéig, a mozgássérültek sportjának újraszervezéséig hazánkban nem működött érdekvédelmi szervezet a mozgássérült emberek összefogása érdekében. Következésképpen szövetségi háttér nélkül, egyesületi szinten intézhette a HOSC vezetősége az 1972-es és az 1976-os „paralimpiai játékok” – akkor még nem ez a hivatalos névhaszná-

⁵ www.sinosz.hu/szovetsegunk/

⁶ www.bacsvakok.hu/?page=page&name=40_ev_a_bacs_kiskun_megyei_latasserultekrol

lat – ügyeit. A nemzetközi kapcsolatok 1970-től történő kiépítésekor értesültek arról, hogy a mozgássérült sportolók számára négyéven-
te, 1960-tól, az olimpia évében, olimpiai játékokat szerveznek. Az 1972. évi heidelbergi játékokat követően, 1976-ban Toronto ad majd otthont a rokkantak olimpiájának.

Hajdú Levente, a HOSC akkori elnöke így emlékezett: „A kezdet gyönyörű volt. Ha jól emlékszem, Balázs Iván mondta, hogy jó lenne részt venni a Torontóban esedékes paralimpián. Természetesen bolondnak tartottuk, de aztán mindenki fertőzött lett, és elkezdjük szervezni, ami csodálatos volt egy olyan társasággal, mint ami 1976-ban jött össze. Az idő nem volt bőséges, de a lelkesedés, az akkor még divatos társadalmi munka hatásos volt. (...) Az előző évek hazai mozgáskorlátozottak sportjáért végzett munka koronájaként látom, hogy a Magyarországon működő egyesületek valódi bázist nyújtottak egy paralimpiai csapat létrehozásához. Levélben fordultunk az OTSH-hoz indulási engedély megadásáért, ezt megkaptuk, és elküldtük nevezésünket az illetékesekhez. Az OTSH hivatalosan nem tudott létezésünkről, de volt egy-két igen tisztes referens, aki megértette az idők szavát, és ahogy mondani szokás, „suba alatt” támogatott bennünket. Máig is szeretettel gondolok Kozmanovics Endrére, Várfi Ferencre” (Hajdú, 2005). Kozmanovics Endre „elvtárs” – hivatalosan akkoriban mindenkit így szólítottak – így vallott erről az időről és a saját szerepéről a HOSC megalakulásában, illetve a torontói játékokra történő kiutazással kapcsolatban: „Ez idő tájt főosztályvezető voltam az Országos Testnevelési és Sporthivatalban. Nem tartozott feladatkörömbe a mozgáskorlátozottak sportja, mégis a téma mindig megtalált. Nem véletlenül, mert jó néhány évvel előtte – nem hivatalból, hanem – magánérdeklődésből foglalkoztam mint gyógytestnevelés végzettségű szakember azzal, hogy a sportolás mennyire képes segíteni a mozgáskorlátozottak életvitélén, a társadalomba megkülönböztetés nélküli beilleszkedésükben. Ezért is segítettem a Halassy Olivér Sportegyesület megalakításában fáradozó szervezőket munkájukban, részt vettem alakuló közgyűlésükön, tanácsokkal és egyéb módon segítettem munkájukat. Ez volt számomra a kezdet, és a torontói olimpia jelentette a befejezést. (...) Mint régi ismerőshöz, olimpiai előkészületeik segítése érdekében fordultak hozzám, (...) vállaltam, hogy segítek. Hivatali felettesem tudott róla,

sőt bátorított és támogatott sok mindenben, de ez sem jelentette a sporttevékenység hivatalos elismertségét” (Kozmanovics, 2005).

3. ÖNFELEDT ELŐKÉSZÜLET

A sportirányítás elnöki értekezlete (OTSH), az eddig feltárt levéltári iratok alapján, először 1976-ban tárgyalta a sportoló fogyatékosok nemzetközi versenyeztetésének ügyét. A kutatómunka során arra is fény derült, hogy a HOSC elnökének, Hajdú Leventének a Torontolympiadon való magyar részvételtől íródott hivatalos levelezése a mozgáskorlátozottak sportjának és a fogyatékos sportolók szervezeti életének szempontjából jelentős állomásnak tekinthető. Az egyéni és panaszos levelektől eltekintve először kerül az állami sportirányítás legmagasabb szintű testületének, az elnöki értekezletnek a napirendjére a hazai mozgássérültek sportjának és nemzetközi kapcsolatainak ügye. Arra ugyanakkor sajnos nem derült fény, hogy a napirend körül milyen vita vagy eszmecsere zajlott, de az egyértelmű, hogy az elnöki értekezletek gyakorlatától eltérően a mozgássérült sportolók ügyében hozott határozatot nem előzte meg a szokásos, írásos előterjesztés.

A levéltári dokumentumon feltüntetett Kozmanovics Endre osztályvezető és Várfi Ferenc, a hivatal gazdasági ügyeiert felelős személyek nevét. Az OTSH elnöki értekezleteiről, az iktatókönyvhöz hasonlóan vezetett regiszteres füzetben, a „Rokkantak olimpiai részvétel támogatása” (6/13 1976. március 25.) bejegyzés található. Az OTSH 1976. március 25-én megtartott elnöki értekezletén a Rokkantak olimpiájának tárgyalásakor, az emlékeztető alapján, az OTSH vezető személyiségei voltak jelen.⁷ Az elnöki értekezleten tizenhárom napirendi pontot tárgyaltak, többek között a női és férfi tornász olimpiai keret felkészülésének helyzetét, az 1976. évi UEFA Ifjúsági Labdarúgó Torna megrendezését, az OTSH dolgozók 1976. április 4-i jutalmazását. Megtárgyalták a versenybírók olimpiára küldését, és a nap utolsó, 13. pontjaként az 1976. évi Rokkantak Olimpiáján való részvételt. Az elnöki értekezleten az alábbi határozat született: „az OTSH elnöke elvben hozzájárul az

⁷ Dr. Beckl Sándor elnök, dr. Szatmári István, dr. Csánádi Árpád, Páder János, Méreg Tivadar, Székely Miklós, Várfi Ferenc, Elbert György, Szabó Béla.

1976. évi rokkantak olimpiáján való részvételhez és ehhez 100 ezer Ft támogatást biztosít. Engedélyezi, hogy útleveleket és a vízumokat az OTSH illetékes főosztálya intézze. [dr. Csánádi Árpád 76.3.27]” (MNL 1976A). Az elnöki ülésen hozott határozatot március 27-én ismét napirendre tűzték, a vízilabdával foglalkozó beszámolót követően.⁸ A Kozmanovics által jegyzett irat tudatta az elnöki értekezlettel, hogy minden rendben van, és az értesítés ki-mehet. A tájékoztató anyag végén még azt is megjegyzi, hogy Elbert elvtárs ezt az elnöki emlékeztetőbe írja majd be (MNL 1976A).

Megkezdődhetett a csapat összeállítása, a kiutazással kapcsolatos hivatalos ügyintézés. A delegáció hivatalos vezetője dr. Plesa István ortopédorvos lett, az ügyek intézője, a csapat későbbi kísérője pedig Csík János. Az egyéni visszaemlékezésekből és a csapat fogadalomtételi dokumentumából tudjuk, hogy 12 fő sportoló és 3 fő kísérő kiutazását engedélyezték. A kiutazó csapatnévsorról szóló hivatalos OTSH irat a kutatás során nem került elő. A kiutazó csapat összetételekor figyelembe kellett venni a Miskolcon, Szombathelyen és Budapesten működő sportegyesületekben sportolók eredményeit. A torontói játékokon első alkalommal vehettek részt a kerekesszéket használó gerincsérült sportolók mellett amputált mozgássérült és látássérült sportolók is. Nem lehetett egyszerű a döntéshozók helyzete, hiszen a hazai versenyrendszer, az országos bajnokságok rendszere ekkor még nem működött. A ranglisták és a nemzetközi eredmények nyilvántartása nem volt számukra elérhető. Magyarország akkor még egyetlen nemzetközi szövetségnek (ISMFG, ISOD) sem volt tagja, így azoktól nem érkezett információ. Néhány, magyar sportolók részvételével zajló nemzetközi verseny eredményeinek összehasonlítása adott némi támpontot a csapat összeállításához. A sporteredményeket és így az eredményességet a hivatalos sport- és pártvezetés egyáltalán nem tartotta fontosnak. Fontosabbnak tartották a szervezetek közötti képviseleti arányokat. „*Akkor még a mozgáskorlátozottak sportja nem élvezett teljes elismerettséget, sőt nem is tartották sokan igazán sportnak. A hivatalos sportszervek nem ismerték el egyenrangúaknak a 'rendes' sportágakkal az általuk művelteket. Ebből következett, hogy nem is volt hivatalos képviseletük, például a sporthivatalban, a szövetségekben*” (...)

„A kiutazók létszámát az OTSH mellett a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Központi Bizottsága (KB) épületében, a „*fehértérben*” – ma Országgyűlési Irodaház – kellett egyeztetni. Dr. Plesa István és Csík János mentek az egyeztetésekre. Az engedélyezés ügyével Obranovics József elvtárs az MSZMP-KB munkatársa foglalkozott” – így emlékezik a történetekre Csík János. Az engedélyeket kiadták, de a kutatás során az erről szóló dokumentumok nem kerültek elő. A magyar csapat végül az alábbi összetételben indulhatott el az 1976. évi Torontolympiad (1976. augusztus 3–11.) versenyére.

MAGYAR CSAPAT NÉVSORA:

SPORTOLÓK: Balázs Iván íjász, Bicskey Gyula úszó, Czuth Gábor látássérült atléta, Dinesz Attila úszó, Hajdú Levente asztaliteniszező és a HOSC elnöke, Lorencz Péter atléta, Oláh József látássérült atléta, Szelényi Imre atléta, Tauber Zoltán asztaliteniszező, Tóth András úszó, Varga Mihály asztaliteniszező, Zselinszky András atléta

KISÉRŐK: Dr. Plesa István delegáció- és csapatvezető, Csík János csapattitkár, Szilvássy Lajos csapatkísérő, az Akarat SC elnöke

A Nemzetközi Paralimpiai Bizottság (International Paralympic Committee (IPC) www.paralympic.org) történetírása alapján a Toronto városában megrendezett Stoke Mandeville Games játékokat az V. Paralimpiai Játékokként tartják számon.

A kiutazásra készülő magyar csapat hivatalos ügyeinek intézése közben a hivatal munkatársai érzékelték, hogy az állami szervezet belső ügyrendjébe nehezen illeszkedik a sérülten sportolók ügyeinek intézése. Az OTSH munkatársainak, Kozmanovics Endrének és Várfi Ferencnek a közbenjárásával 1976-ban került az OTSH elnöki értekezletének munkatervébe a sportoló fogyatékosok hazai és nemzetközi kapcsolatainak ügyintézése és szervezeti ügyeinek kérdése. Az elnöki értekezletre (1976. 06. 03.) készült előterjesztés hét fő területen, harminckilenc témában foglalta össze az OTSH 1976. évi II. félévének munkatervét. A tervezett témák között szerepelt a tömegsport, az olimpia, az élsport, a személyzeti és kádermunka, a tervezési és pénzügyek, a nemzetközi kapcsolatok és – az *Egyebek*

8 MNL/XIX-J-14-b/100/40-49/67-178/976-IV.

napirend között – még további tizenhat felvétel. A felvételek 5. számú napirendi pontjában rögzítették: „A rokkantak (kézzel javítva az iratban) testi fogyatékosok sportbizottságának létrehozása, működésének szabályozása” – amelyet az Igazgatási és Tájékoztatási Főosztálynak kellett a szeptemberi elnöki értekezlet számára részletesen kidolgoznia (MNL 1976B).

A csapat rendkívül lelkesen készült a nagy utazásra és a nagy megmérettetésre. A „Fodor Szanatóriumban” – ma az Országos Orvosi Rehabilitációs Intézet (OORI) – volt az utolsó edzőtábor. „A felkészülés alapos volt, és minden jelölt a maximumát nyújtotta. Magunk között, államtitkárok jelenléte nélkül, tettük meg olimpiai eskünket. Mi nem voltunk profik, hanem a legnagyobb hivatásérzéssel, tudással, lelkesedéssel megvert amatőrök” (Hajdú, 2005).

Az OTSH elnöke által 1976. március 25-én született határozat alapján (MNL 1976A) rendelkezésre álló 100 ezer Ft nem volt elegendő a csapat kiutazásának összes költségeire. Nem volt elegendő a pénz a csapat egységes felruházására, ajándéktárgyak beszerzésére sem. Amíg a sportolók készültek, addig a háttérben a HOSC vezetése – úgynevezett „tarha” – ajándékgyűjtési akcióba kezdett. A kutatómunka során nem derült ki, hogy valójában mennyi állami pénzt fordítottak a csapatra, ugyanakkor az egyértelműen megállapítható volt, hogy az állami támogatás nem volt elegendő. Pista bácsi, azaz dr. Plesa István a Gyógyászati Segédeszköz Gyár (GYSGY) igazgatója, kapcsolatai, azaz az ún. „szocialista összeköttetés” révén a Swissair svájci légitársaságtól öt sportoló számára térítésmentesen szerzett ingyenjegyet, a Budapest–Zürich–Montreal–Toronto útvonalra és vissza. Dr. Plesa István 2005-ben így emlékezett az említett „tarha” akciós ügyekre: „Többnyire Obranovics (MSZMP-KB) és Kozmanovics (MTS-OT) főosztályvezető elvtársaknál, akik-től végül is hét repülőjegy árát, mind a tizenötünk részére komplett melegítőt és 5-5 kanadai dollár zsebpénzt kaptunk. A Corvin Áruház Nagymező utcai szabósága jelképes hozzájárulás ellenében egyéni méretre megvarrta világos borsózöld egyenruhánkat. A Gizella úti Kalapgyártól mindenki egy szép szalmakalapot, a Hódmezővásárhelyi Ruhagyártól egy váltás, a mellkason beleszőtt nemzetiszín trikóinget kaptunk. Egy dél-magyarországi kerámiagyár néhány tucat olyan porcelán po-

hálalátéttal ajándékozott meg minket, melyen a »Barátság-játékok« hivatalos háromkarikás emblémája (saját tervezésű) magyaros motívumokkal volt körbekerítve. Mondhatom, szépen ki voltunk stafírozva...” (Plesa, 2005) „Megtörténtek az előkészületek Torontóra, összeállt a csapat. Felkérték a hivatalt, hogy vegyen részt a csapat olimpiai eskütételén. Mivel minden „rokkantsporttal” kapcsolatos téma tudatosan csak a főosztályvezetői szintig juthatott és nyert elintéztést, tehát a főosztályvezetőnek kellett fogadnia a csapat esküjét. Torokszorongató érzés nekem még ma is, ha erről beszélek, és most is, hogy erről írok. Nem lehetett meghatódottság nélkül szembenézni azokkal az emberekkel, látni azokat az elszánt, csillogó szemű magyar címeres mezű sportolókat, akik arra készülnek, hogy az ország-világ előtt bebizonyítsák, ők is valakik, ők is képesek a magyar himnuszért, a magyar dicsőséget ugyanúgy küzdeni, mint ahogy az olimpiákon a magyar olimpikonok eddig tették” (Kozmanovics, 2005).

4. IRÁNY TORONTO!

A szocialista tábor központosított, Szovjetunióból irányított politikai apparátusai működésbe léptek.

A Népsportban megjelent rövid hírből tudjuk, hogy a magyar csapat 1976. július 30-án indult el a nagy útra.⁹ Nem sejtették a csapat tagjai, hogy a háttérben már politikai táviratváltások történtek az ottawai magyar nagykövetség, a Magyar Külügyminisztérium (KüM), valamint a szocialista tábor politikai hivatalai és az MSZMP-KB munkatársai között. „Az első furcsa jelzés már Zürichben megtörtént, amikor a magyar külképviselő Svájcban szolgáltatást teljesítő egyik munkatársa arra kérte a reptéren a Swissair munkatársait, hogy a magyar csapatot ne engedje a montreali gépre átszállni. A Swissair képviselője ezt megtagadta, mivel az utasai Torontóig és vissza szóló érvényes jeggyel rendelkeztek, valamint szintén érvényes kanadai vízumuk is volt” – idézi fel emlékeit Csík János, aki minderről már csak a Montrealba tartó gép fedélzetén, a repülőgép személyzetétől értesült. Csík

⁹ Irány Torontó: Népsport, 1976. július 30., 8. oldal.

János visszaemlékezése pontosan megegyezik a KÜM titkosított jelentésével.¹⁰

Az MSZMP-KB külügyi osztályának helyettes vezetője olyan elvi döntést hozott, hogy „...figyelembe véve a versenyzők egészségügyi állapotát, nem tesznek kísérletet az akkor már Zürichben tartózkodó magyar csapat továbbutazásának megakadályozására”. A Külügyminisztérium haladéktalanul értesítette az ottawai nagykövetséget: „utasította a nagykövetünket, hogy közölje a csapat vezetőjével, kizárólag a nagykövetség utasítása szerint kötelesek a részvételre illetően eljárni. Augusztus 2-án (hétfőn) a Külügyminisztérium javaslatot dolgozott ki Aczél György és Győri elvtársaknak”, amiben azt írják, hogy várhatóan a fejlődő országok többsége nem jelenik meg. A szocialista országok közül Csehszlovákia már el sem utazott, és Lengyelország és Kuba is tiltakozni fog. A KÜM javasolja, hogy „...a magyar csapat ne vegyen részt az olimpián”. Bonyolította a helyzetet, hogy az ottawai nagykövetség azt jelentette, hogy „...Etiópia, Egyiptom mellett a lengyel és kubai küldöttség egyértelműen részt vesz a játékokon”.¹¹ A repülőút során a második jelzéssel Montrealban szembesült a csapatvezetés, amikor a Torontói menetrendszerű járat leszállt, és a csapat az átszállásra készülődött. Nagyon rácsodálkoztunk – írja visszaemlékezésében Hajdu Levente –, hogy egy magyarul beszélő személy jött fel a gépre, és meglepetéssel konstataulta: „Maguk itt vannak? Nem értettük e rövid mondat baljós kicsengését. Az illetékes ezek után távozott, a csapat meg két óra után landolt Torontóban” (Hajdú, 2005).

Juszel Béla, az Ottawai Nagykövetség ideiglenes ügyvivőjének 1976. augusztus 10-én kelt jelentéséből tudjuk, hogy a hivatalos szervek a politikai konfliktusról már a magyar csapat kiutazása előtt tájékoztottak voltak. A – korabeli elnevezés szerint – testi fogyatékosok (mozgássérült emberek) Torontói Olimpiáján részt vevő magyar csapat érkezésével, tartózkodásával összefüggő kérdésekkel a „központ” (Külügyminisztérium és/vagy az MSZMP-PB)¹² távirati utasításra, valamint Juszel Béla elvtárs személyes eligazítása alapján 1976. július 20-án kezdett foglalkozni. „Korábban csak a Szervező Bizottságtól érkezett

levélből értesültünk arról, hogy egyáltalán lesz ilyen olimpia és azon magyar csapat is részt vesz.” (...) „A központ utasítása alapján a torontói kereskedelmi kirendeltségünk bevonásával érintkezésbe léptünk a Szervező Bizottsággal, ahonnan tájékoztatást kaptunk az olimpia eredetéről, múltjáról, célkitűzéseiről, szervezeti kereteiről. Tájékoztatást kaptak a Testi Fogyatékosok Olimpiájának megrendezéséről. 1976. július 23-án felkértük Tömössy Lászlót, a torontói Kossuth Betegsegélyző vezetőségi tagját, az egyesület Úttörő lapjának szerkesztőjét, hogy az olimpia ideje alatt tornacsolási munkával legyen segítségére a magyar csapatnak.”¹³

A levél, amely Puja Frigyes külügyminiszter számára íródott, a továbbiakban részletezi és az Ottawai külképviselet szempontjából összegezi a történeteket. A titkosított jelentés értékelést és javaslatokat is megfogalmazott. A kubai nagykövetségtől kapott értesülés alapján, írja a jelentés, hogy a kubai sportküldöttség a játékok megkezdése előtt visszaindul hazájába. Az ottawai magyar nagykövetséget az információról csak 1976. augusztus 5-én tájékoztatták „...utasítottuk a nagykövetünket arra, hogy a legnagyobb tapintattal értesse meg a magyar küldöttséggel döntésünk szükségességét, helyességét és segítsék elő a küldöttség első alkalommal történő hazautazását.”¹⁴ A jelentésben szerepel Szelényi Imre eltűnése, majd egy másik iratban már disszidálásként írnak az eseményről. A szocialista országok kanadai nagykövetségei közül először a lengyel nagykövetség jelezte tiltakozását, írják a jelentésben, ugyanakkor a korabeli torontói sajtó Jugoszláviát – amely nem tartozott a szocialista országok közösségéhez – jelöli meg a fajöldöző politikát folytató dél-afrikai Köztársaság elleni bojkott kezdeményező nemzetének. A baráti országok nagykövetségeivel megtörténtek az egyeztetések. A „szovjet elvtársak egyértelműen azt tanácsolták, hogy Magyarország csapata ne induljon az olimpián”.¹⁵ Az információt még a magyar csapat elindulása előtt továbbították a „központ-

10 MNL/XIX-J-1.j 77. doboz 37/171 sz.

11 MNL/XIX-J-1-j/1182/2015/KÜM 004487/2 / 1976. augusztus 27.

12 MNL/XIX-J-1.j 77. doboz 37/171 sz.

13 MNL/XIX-J-1.j 77. doboz / 1976.08.10. / Magyar Népköztársaság Nagykövetsége Ottawa / Tárgy: Testi Fogyatékosok Torontói Olimpiája (169/1976) / Hiv. szám: 37/171, 45/876, 45/890 / Készítette: Kocziha Miklós / Címzett: Puja Frigyes külügyminiszter elvtársnak.

14 MNL/XIX-J-1-j/1182/2015/KÜM 004487/2 / 1976. augusztus 27. [004487/1. sz. 1976]

15 MNL/XIX-J-1.j 77. doboz / 1976. 08. 10.

ba.” Politikai háttérismeretek és információk nélkül, írják a jelentésben, 1976. július 31-én érkezett meg a magyar csapat Torontóba. „A csapat vezetői elmondták, hogy otthon semmit nem hallottak Dél-Afrika részvételéről, és az igazság kedvéért azt is meg kell jegyeznünk, hogy az első órákban nem is értették a tiltakozásunk okát és jelentőségét.”¹⁶ A csapat vezetője, dr. Plesa István erre így emlékezett: „Mi lesz velünk, ha kizárjuk magunkat, hol várjuk ki azt a bő hetet, míg érvényes lesz a felerészben fizetett, felerészben a Swissairtól térítésmentesen, ajándékba kapott repülőjegyünk? Guttmann professzor hol németül, hol lengyelül vigasztalt (az utóbbit is megértettem, hiszen jól beszéltem szlovákul). – Nem eszik oly forrón a kását – mondta, de rögtön hozzá is tette: – Egy olyan diktatúrában, mint az önöké, szót kell fogadni. Majd nem indulnak a versenyszámokban, de ettől függetlenül itt maradhatnak a visszaindulásig, ugyanúgy, mint az enyéme (mármint a lengyelek). Őket is eltiltották olyan versenyektől, ahol Dél-Afrika indul. Majd elvisszük őket kirándulni a Niagara-hoz, s velük együtt magukat is. Ami pedig a „tiltakozást illeti, azt majd csak holnap teheti meg hivatalosan a vezetőség képviselői előtt, mégpedig csak angolul, és nem így négy szemközt, németül csevegve – mondta mosolyogva, és vállamat bátorítóan átölelve kísért ki az irodájából” (Plesa 2005).

5. EGYMÁSNAK ELLENTMONDÓ POLITIKAI DÖNTÉSEK ÉS A KIKÉNYSZERÍTETT HAZAUTAZÁS

A Külügyminisztérium 1976. 08. 22-én 004487-as nyilvántartási számon „Szigorúan TITKOS” megjegyzéssel látta el az Ottawából érkezett, a rokkantak olimpiájával kapcsolatos iratokat. Az első politikai tiltakozásra a helyszínre utazó Kocziha Miklós a magyar külképviselő munkatársának határozott fellépésére és jelenlétében, közvetlenül a megnyitóünnepség előtt került sor. A magyar csapat vezetője szóban jelenti be Dick Loisell-nak, a játékok technikai igazgatójának Magyarország tiltakozását Dél-Afrika jelenléte miatt. A hivatalos magyar

külgügyi jelentés valóságtartalmát erősíti, hogy a torontói sajtóban már 1976. augusztus 4-én megjelent tudósítások arról szóltak, hogy előző este Magyarország és Lengyelország jelezte, hogy tiltakoznak és lehet, hogy visszalépnek a játékoktól.¹⁷

Az ottawai magyar nagykövetség munkatársa és a magyar csapat vezetése számára a tiltakozás bejelentésekor derült ki, hogy Dél-Afrika kormánya a játékok kapcsán jelentősen eltér a faji megkülönböztetés addigi politikájától. Sir Ludwig Guttmann professzor a játékokat megelőzően a helyszínen, Dél-Afrikában tett látogatást. Személyesen győződött meg arról, hogy a különféle bőrszínű mozgás- és látássérült sportolók, a faji megkülönböztetés mellőzésével, együtt készültek a versenyekre. A legjobb bizonyíték erre Dél-Afrika csapatának összetétele. „22 fehér sportoló mellett 9 fekete sportoló jelezte részvételét.”¹⁸ A játékokat szervezők tudatták, hogy Dél-Afrika csapatát nem léptetik vissza, hiszen az a nemzetközi szervezet (ISMGF) tagsági jogviszonnyal rendelkező nemzete, míg a tiltakozni kívánó Magyarország nem tagja sem az ISMGF-nek, sem az ISOD szervezeteknek. Abban az esetben fogadják csak el Magyarország bejelentését hivatalos tiltakozásként, ha azt írásban nyújtják be. Az írásban történő tiltakozásra Kocziha Miklós elvtársnak és az ottawai magyar nagykövetségnek nem volt a „központtól” felhatalmazása. Aznap este már – „a magyar és lengyel csapat tiltakozásától volt hangos a rádió és a sajtó.”¹⁹ (...) Egyértelmű hazai utasítás hiányában a tiltakozás bejelentése után engedélyeztem a csapat részvételét a megnyitóünnepségen, a másnap reggeli technikai megbeszélésen, valamint az első napi versenyeken” – olvasható a nagykövetség jelentésében.²⁰

A megnyitóünnepség 1976. augusztus 3-án impozáns körülmények között zajlott. A Magyar Nagykövetség 1976. augusztus 5-én, kora délután tudatta a magyar csapat ve-

17 The Globe and Mail [1936-Current] Aug. 4, 1976; ProQuest Historical Newspapers: The Globe and Mail, p. 35.

18 MNL/XIX-J-1-j / 1182/2015 77. doboz

19 The Globe and Mail (1936-Current) GM04, Aug. 76, 35. pdf; a Szerző gyűjtése.

20 MNL/XIX-J-1-j 77. doboz / 1976. 08. 10. / Magyar Népköztársaság Nagykövetsége Ottawa / Tárgy: Testi Fogytékosok Torontói Olimpiája (169/1976) / Hiv. szám: 37/171, 45/876, 45/890 / Készítette: Kocziha Miklós / Címzett: Puja Frigyes külügyminiszter elvtársnak.

16 MNL/XIX-J-1-j 77. doboz / 1976. 08. 10. Magyar Népköztársaság Nagykövetsége Ottawa / Tárgy: Testi Fogytékosok Torontói Olimpiája (169/1976) / Hiv. szám: 37/171, 45/876, 45/890 / Készítette: Kocziha Miklós / Címzett: Puja Frigyes külügyminiszter elvtársnak.

zetőivel, hogy az „a haza döntése, hogy a lengyel csapattal rendszeres kapcsolatot tartva, minden kérdésben egységes álláspontot elfoglalva folytathatják a versenyt”.²¹ Az 1976. augusztus 10-én dátumozott titkosított irat ugyanakkor arról is beszámol, hogy a versenyeken rajthoz álló magyar sportolók vajmi keveset tudtak a háttérben zajló eseményekről. Közben a látássérültek atlétikai versenyén, a 100 méteres síkfutásban bronzérmet nyert Oláh József, az asztaliteniszező Tauber Zoltán pedig a felkarsérültek kategóriájában lett aranyérmes. Így a magyar csapat tagjai az első két versenynap alatt, 1 arany- és 1 bronzérmet nyertek.²²

Dr. Plesa István, a csapat vezetője 2005-ben történt visszaemlékezésében az alábbiakban fogalmaz Kocziha Miklóssal, a Magyar Népköztársaság ottawai nagykövetségének munkatársával történő találkozásáról:

„Egyszer csak egy joviális kinézetű civil úr lép hozzám és szólít meg kifogástalan magyarsággal: Ön dr. Plesa István? Megkapta az OTSH távmondatót? – kérdezte, majd látva identity cardomat kezét nyújtott: – K. M. vagyok az ottawai magyar nagykövetségről, és érdeklődöm, mi lett a tiltakozásának az eredménye? Egy árnys helyre invitálva leültettem és elmondtam, hogy még tegnap bejelentkeztem Guttman professzornál, de csak ma délután fogad hivatalosan a vezetőség. Éppen az a gondom, hogy honnan kerítek angol tolmácsot, és most nagyon örülök – hadartam egy szuszra –, hogy Ön itt van, és így együtt tudunk majd bemenni, tiltakozni, minthogy én nem beszélek angolul. – Hát a csapatban nincs, aki tud angolul? – kérdezte. Ismét nagy lélegzetet vettem és bevallottam: Eddig senki nem szóltam a táviratról, és nagyon szépen kérem, Tauber Zoli esti döntőjéig Ön se szóljon, még ha el is utasítják a tiltakozásunkat” (Plesa, 2005).

A tudatlanságból eredő zűrzavart mi sem jellemezte jobban, hogy az augusztus végén készült összegzőjelentésben is még mindig egymásnak ellentmondó állításokat fogalmaztak meg. A jelentésében a nagykövet javaslata is olvasható: „szóbeli tiltakozásunk fenntartá-

sával mi is vegyünk részt a játékokon”. A külügyminisztérium elvi állásfoglalása ugyanekkor augusztus 5-én lépett életbe: „magyar versenyző semmiképpen sem indulhat olyan versenyszámokban, ahol dél-afrikai sportoló is rajthoz áll”.²³ A helyszínen a magyar külképviselőt munkatársai teljes bizonytalanságban és zűrzavarban lehettek, és a „központ” újabb és újabb utasításaira vártak. A bizonytalanságot és a kapkodás tényét erősíti a Torontóban 1976. augusztus 6-án megjelent újságcikk is, amely arról szólt, hogy a lengyel és a magyar tisztségviselők tiltakoznak, de úgy döntöttek, hogy maradnak a versenyen.²⁴ A napilap újságcikke feltételezhetően augusztus 5-ei információk alapján jelent meg, amikor már a magyar külképviselő munkatársai titokban előkészítették a magyar csapat kényszerű hazautaztatását. A csapat vezetői nem közölték a sokszor ellentmondó döntéseket, visszalépéssel kapcsolatos bejelentéseket a sportolókval. Kocziha és Sipos elvtársak számára fel sem merült, hogy a csapat tagjai nem ismerik a „központ” utolsó döntését. Augusztus 5-én esete 21 órakor Zselinszky András sportolóval a szálláshelyen találkoztak, és megkérdezték tőle, hogy megértették-e a döntést és hogy csomagolnak-e már a holnapi hazautazáshoz. Akkor jöttek rá, hogy a sportolók nem tudnak semmit. A csapat tagjai és a vezetők Tauber Zoltán versenyére és eredményhirdetésére utaztak, ami a KÜM jelentése szerint másfél órányira volt a csapat szálláshelyétől.²⁵

Tóth András úszó a mai napig szomorúan gondol vissza a játékokra: „Nem foglalkoztam és nem is tudtam a csapatvezetés dolgairól, mert a versenyeimre koncentráltam. Amit tudok a hazautazásunkkal kapcsolatban, azt csak utólag fogtam fel. Úgy emlékszem, hogy volt egy dél-afrikai úszó ellenfelem is az 50 méteres hátúszás elődöntő mezőnyében.

23 MNL/XIX-J-1-j /1182/2015/KÜM./004487/2 / 1976. augusztus 27.

24 The Globe and Mail [1936-Current]; Aug. 6, 1976; ProQuest Historical Newspapers: The Globe and Mail p. 39.

25 MNL/XIX-J-1-j /1182/2015/1976.08.10. / Magyar Népköztársaság Nagykövetsége Ottawa / Tárgy: Testi Fogyatékosok Torontói Olimpiája / Hiv. szám: Külügyminisztérium Külügyi Osztály Emigrációval Foglalkozó Politikai Csoport jelentése a 169/1976 [37/171, 45/876, 45/890] / Készítette: Kocziha Miklós / Címzett: Puja Frigyes külügyminiszter / Kapják még: MSZMP-KB Papp Anna alosztályvezető, Virág Ferenc Belügyminisztérium, dr. Gál Tibor, az OTSH Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya / „SZIGORÚAN TITKOS”.

21 MNL/XIX-J-1-j /1182/2015-1976.08.10./169/1976 [37/171, 45/876, 45/890]

22 MNL/XIX-J-1-j/1182/2015-1976.08.10. / Magyar Népköztársaság Nagykövetsége Ottawa / Tárgy: Testi Fogyatékosok Torontói Olimpiája / A Külügyminisztérium Külügyi Osztály Emigrációval Foglalkozó Politikai Csoport jelentése a 169/1976 [37/171, 45/876, 45/890] / Készítette: Kocziha Miklós.

Negyven évvel a történetek után a mai napig nagyon fáj, hogy nem versenyezhettem a másnapi döntőben. A kényszerű hazautazásról csak közvetlenül a hivatalos bejelentést követően értesültem, annak miéértől és a politikai szándékról is. Azért is volt érdekes ez a helyzet, mert éppen – mint ahogyan azt megtudtam – az Ő jogaik miatt nem folytathattam a versenyzést. Ők részt vehettek a további versenyen, mi meg másnap utazhattunk haza. Hol volt itt az igazság? Ferihegyen egy ember várt, aki csak azért jött ki, hogy közölje velünk, hogy kussoljunk az egész útról. A következő olimpián nem vettünk részt, és összesen nyolc évet kellett várom, hogy az 1984. évi New York-i játékokon a dobogó legmagasabb fokára állhassak fel az 50 méteres hátúszást követően.” A versenyeiktől való visszalépés, valamint a csapat hazautazását bejelentő tá-lálkozó²⁶ igen kemény hangvételben és nézet-különbségektől hangos viták keretében mehe-tett végbe. A jelentés szerint „A magyar csapat visszalépését és azonnali hazautazását 1976. augusztus 6-án reggel 9.00 órakor jelentette be dr. Plesa István orvos, a csapat vezetője, Kocziha elvtárs jelenlétében és tolmácsolá-sával, Sir Ludwig Guttmann-nak, a szerve-zőbizottság elnökének és R. W. Jacksonnak, az olimpiai játékok kanadai igazgatójának”.²⁷ A titkosított jelentés kedvezőtlenül mutatja be Sir Ludwig Guttmann professzort. A jelentés írója színészkedő és cinikusan viselkedő em-bernek állítja be a játékok elnökét. A jelentés ugyanakkor jelentős mértékben összhangban van a személyes visszaemlékezésekkel. Hite-lesen mutatja be a magyar csapat vezetőjét, dr. Plesa István (Pista bácsi) elkeseredett vi-selkedését, mert így fogalmaz: „dr. Plesa az iz-galmak hatására valóban teljesen összetörve ült Kocziha elvtárs mellett, hogy nem ért egyet a döntéssel, csak mi kényszerítjük őket az olimpia elhagyására”.²⁸ A vita hevében mind-két fél vélhetően jól kikérte magának, amit a másik mondott. Kocziha elvtárs a játékokon jelen lévő dél-afrikai sportolók összetételének ismeretében is a „központ” utasításának be-tartásához ragaszkodott. Guttmann profesz-

szor érvei között az is szerepelt, hogy nem kell ezt a versenyt összekeverni az olimpiai játékokkal. Ismét elmondta, hogy ő személye-sen járt Dél-Afrikában és azt tapasztalta, hogy a különböző børszínű, mozgás- és látássérült sportolók közösen készültek a Torontolympiád játékaire, és a versenyzők között nincsen kü-lönbség a børszín miatt. Így van ez a játékokon is. Az ISMGF és az ISOD elnökeként Ludwig Guttmann a politikamentes játékok érdekében dolgozott, és „nem engedi meg a politika be-vitelét a szervezetükbe. Magyarország felvé-telére éppen most került volna sor, de csak abban az esetben, ha teljesítjük a feltételeket, a politikamentességet. Ezek után erre nem ke-rülhetett sor, majd sírva fordult dr. Plesa felé, hogy mennyire sajnálja őt és a magyar sporto-lókat” – írják a jelentésben.²⁹

A Torontóból történő hazautazással kap-csolatban a „központra” való hivatkozáson kí-vül mindössze az ottawai magyar nagykövet-ség Juszel Béla ideiglenes ügyvivőjének 1976. augusztus 10-én a Külügyminisztériumhoz íródott leveléből tudható, hogy „Sipos István elvtársnak” csak nagy szerencséivel sikerül az IBÉRIA légitársaságnál 1976. augusztus 6-ára helyet foglalni a csapat részére”.³⁰ Az állítás valóságtartalma a személyes visszaem-lékezések alapján megkérdőjelezhető, mivel a Madridba tartó ibériai légitársaság gépén a magyar csapaton kívül alig voltak utasok. Az ibériai légitársaság valószínűleg nagyon örült a jó üzletnek, az egy irányban megvásárolt, vélhetően nem olcsó repülőjegyeknek.

„Az előre nem látott anyagi ráfordítással a magyar csapat 1976. augusztus 6-án este 17 órakor elutazott Torontóból, majd Montre-alon, Madridon keresztül augusztus 7-én ha-zaérkezett.”³¹ „Visszásan hangzik, de szinte

26 KÜM 1976. augusztus 10-én dátumozott jelentés alapján.

27 MNL/XIX-J-1-j /1182/2015/1976.08.10. Magyar Nép-köztársaság Nagykövetsége Ottawa / Tárgy: Tes-ti Fogyatékosok Torontói Olimpiája / Hiv. szám: – / Külügyminisztérium Külügyi Osztály Emigrációval Foglalkozó Politikai Csoport jelentése a 169/1976 [37/171, 45/876, 45/890] / Készítette: Kocziha Miklós

28 MNL/XIX-J-1-j /1182/2015/1976.08.10./ 169/1976 [37/171, 45/876, 45/890]

29 MNL/XIX-J-1-j /1182/2015/1976.08.10. / 169/1976 [37/171, 45/876, 45/890]

30 MNL/XIX-J-1-j /1182/2015/1976.08.10. / Magyar Nép-köztársaság Nagykövetsége Ottawa / Tárgy: Tes-ti Fogyatékosok Torontói Olimpiája Külügyminisztérium Külügyi Osztály Emigrációval Foglalkozó Politikai Csoport jelentése a 169/1976 [37/171, 45/876, 45/890]

31 MNL/XIX-J-1-j /1182/2015/1976.08.10. / Magyar Nép-köztársaság Nagykövetsége Ottawa / Tárgy: Tes-ti Fogyatékosok Torontói Olimpiája – Külügy-minisztérium Külügyi Osztály Emigrációval Foglal-kozó Politikai Csoport jelentése a 169/1976 [37/171, 45/876, 45/890] / Készítette: Kocziha Miklós / Címzett: Puja Frigyes külügyminiszter / Kapják még: MSZMP-KB Papp Anna alosztályvezető, Virág Fe-renc Belügyminisztérium, dr. Gál Tibor, az OTSH Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya / „SZIGORÚAN TITKOS” iratként kezelt.

irigylettük azt a villogó fehér fogakkal örökké mosolygó csokifekete dél-afrikai sporttársat, akit mindig egy csodaszép, szőke, fehér bőrű nő tologatott a kerekesszékekben. Látszott, hogy boldogok – együtt (...) Pergett a tam-tam. Vagy négy-öt gyapjas hajú, éjfekete, fürdőnadrágra vetkőzött dél-afrikai fiú egy monoton ismétlődésében is érdekes törzsi táncot mutatott be. Kisvártatva két úszónadrágos fehér bőrű sporttársuk pattant közjük, és együtt járták a táncot. (...) Úgy éreztem, bíborvörös lett az arcom a szégyentől.³² írja visszaemlékezésében dr. Plesa István. Kozmanovics Endre, az OTSH munkatársa a sporthivatalon belül a mozgás- és látássérült sportolók egyik fontos patrónusa és támogatója így fogalmaz a 2005-ben készült visszaemlékezésében:

„Jó hír volt Tauber Zoli aranya. Rossz a „külügyből” jött, hogy a magyar csapatot azonnal rendeljük vissza, mert a nagykövetségünk jelezte, hogy Dél-Afrika is részt vesz a játékokon, a velük való versenyzést az apartheidre vonatkozó szabályok nem engedik meg. Tiltakoztunk a hazarendelés ellen, magyaráztuk, hogy ez egészen más eset, erre nem vonatkoznak a NOB szabályai, és különben sem szabad az egyébként is »sérült« embereket megbántani, hátrányos helyzetüket ezzel is súlyosbítni. A »külügy« mégis utasította nagykövetét, hogy gondoskodjon a csapat hazatéréséről az első adódó alkalommal. A csapatvezető viszont kijelentette, hogy csak abban az esetben térnek haza, ha erre az OTSH főosztályvezetőjétől kapnak utasítást. A »külügy« közvetlen vonalán közölte a nagykövettel, hogy a főosztályvezető is kéri hazatérésüket, és útnak indította a csapatot. (...) Nagy kerülővel, spanyolországi megszakítással, külön magas költséggel tértek haza. (...) Az is felvetődött, hogy Tauber Zolinak vissza kellene adnia az érmet. Az agyonhallgatáson kívül azonban nem történt semmi.”³³

Hajdú Levente, a HOSC elnöke asztaliteniszezőként, versenyezni ment Torontóba. Közel harminc évvel később készült visszaemlékezésében egy életre szóló elkeseredettség és a megbocsáthatatlan bűn hangján fogalmazott:

„A madridi repülő este érkezett Ferihegyre. Csendben, és egészen Vecsésig gurultunk. Tauber Zoli utolsó valutáján fodrászhoz ment, hogy a várakozó riporterek előtt jó benyomást keltsen, még az aranyérmét is kiakasztotta. Az elsőt, amiért ma semmit sem kap. Szóval, sötét este volt. Körülbelül négy nappal ezelőtt jártunk már itt. De most sötét volt, és a Szabad Európa Rádióon kívül csak az illetékesek tudták, hogy a magyar mozgássérültek paralimpiai csapata – nem teljes létszámmal – visszaérkezett a politikai bornírtág, cinizmus által megalázva, hitét veszítve. (...) Fogadásunkra egy szürke kis elvtárs vonult ki, aki ennyit mondott: „Eltársak, csend”. (...) Szerencsére Köteles Laci és Koller Pista vagy hallgatták az ominózus rádiót, vagy szóltak nekik, így aztán majdnem mindenki a Halassy Olivér SC buszán érkezett haza. (...) még a mai napig is éget az a kiszolgáltatottság, az a háromnapos elvtársi ügyintézés, az, hogy az államnak halvány fogalma sem volt arról, hogy létezik mozgássérültek olimpiája, hiszen ilyen információ nem érkezett a Szovjetunióból. Ki ne lenne szomorú, amikor élete főműve így végződik. (...) A magyar csapat tagjai mélységesen csalódottak voltak, és bizony, volt, aki letépte a címet, és volt, aki még tovább is ment. Szörnyű volt játékszernek lenni és látni milyen kis pontta válhat az ember. Ha valóban igaz lett volna a Dél-Afrika elleni vélemény, akkor ők el sem indulhattak volna a játékokon, és akkor probléma sem lett volna. Így sem volt, csak politikusaink tudatlansága miatt vált számunkra ez az olimpia egy rövid epizódá. Miután ténnyé vált visszalépésünk, közöltem a konzullal, hogy ettől a perctől a magyar állam gondoskodik rólunk, mert mélységesen erkölcstelen a vendéglátók gondoskodásának elfogadása. A magyar állam dicséretesen gyors volt, és minden követ megmozgatott, hogy találjon visszafelé egy repülőt. Van egy jó elvtársunk az Ibériánál, közölte egy külker rangban lévő honfitárs, ők biztosan segítenek. Hát segítettek is. Egyetlen cég, amelyik egyáltalán szóba állt a magyar követséggel. Így aztán egy letört, hitét veszített társaság a nemzetek sportolójának sorsfala között szállt fel a reptéri buszra, és hagyta el a torontói olimpiát, azt az olimpiát, amiért dolgoztunk, égtünk, veszekedtünk, könyörögtünk és teljesen kizártuk a politikát. Csak a politika nem zárt ki minket. (Egy késő utódom enyhe gúnnnyal közölte, talált leveleket, ahol Beckl elvtársat elvtársi üdvözléssel köszönti Hajdú

32 Dr. Plesa István (2005): Elrendelt tiltakozás. Paralimpiai történetek. Kiadó: MPB. Szerkesztő: Nádas Pál. [112–118]

33 Kozmanovics Endre (2005): A hivatalnok emlékei. Paralimpiai történetek. Kiadó: MPB. Szerkesztő: Nádas Pál. [110–111]

Levente, hát igen, ha mi nem elvtársazunk, akkor talán ma nem lenne olyan könnyű urazni.) Az élet azonban ismétli önmagát. Tudom, hogy Tauber Zoli semmi juttatást nem kap aranyérméért, mondván, Magyarország önkényesen lépett vissza, így kizártnak tekintendő, így Zoli érme semmis. Az, hogy hallottuk a magyar himnusz, láttuk a ZÁSZLÓT, csak délibáb volt. Megint a lélektelen bürokratikus gondolkodás. Semmi megértés. Csalódottságunkat a jelenkor sem enyhíti” (Hajdú, 2005).

6. SZELÉNYI IMRE EMIGRÁLÁSA (DISSZIDÁLÁSA)

Zselinszky András nem értette az ottawai magyar nagykövetség munkatársainak neki feltett kérdését a másnapi hazautazásról, és azt, hogy mi történt, azonnal elmesélte Szelényinek, aki vélhetően ekkor döntött a csapat szálláshelyének végleges elhagyásáról. A KúM jelentések nagyon részletesen foglalkoztak Szelényi Imre disszidálásával. Pontosan nevesítik azt a személyt, aki az éjszaka folyamán értesítette a külképviseletet Szelényi munkatársát arról, hogy Szelényi a szálláshelyéről eltűnt. A sajtó világáig röppentette a hírt, hogy egy magyar sportoló személyében megtörtént a Torontolympiád első (disszidálása) emigrálása, de ugyanakkor arról is írtak, hogy ez volt a hatodik kommunista országból érkező sportoló, aki menedékjogot kért. Szelényi Imre szökését követően lépett vissza a magyar csapat, írja az augusztus 7-én megjelent „*Paraplegic becomes 6th athlete to defect*” újságcikk.³⁴ A sajtó a magyar csapat távozásának és Szelényi Imre emigrálásának összefüggéseit kereste. A fellelt dokumentumok említést tesznek arról is, hogy amikor a magyar csapat elindult a kényszerű hazautazás miatt a repülőtérre, akkor a televízió is kivonult a magyar sportolók szálláshelyére, és interjút kért a visszalépés és Szelényi távozásának okairól.

Hungarian defects with a little help Mc.CABE, NORA The Globe and Mail (1936-Current); Aug. 9, 1976

„Szelényi Imre, magyar gerincsérült sportoló politikai menedékjogot kért Kanadá-

ban. A pénteki nap azt bizonyítja, hogy ha van elhatározás, akkor van is rá lehetőség. Szelényi II. kategóriájú sportoló, aki nem rendelkezik működő izomzattal mellkas alatt, 'elgurult' az Egyetemen lévő tartózkodási helyéről, valamikor csütörtök este 23.00 és péntek hajnal 2.00 között. Egy taxiba ült és akadozó angolsággal megpróbálta elmagyarázni, hogy Kanadába akar maradni. A szerencse mellé állt. A taxis egy magyarul beszélő ember volt, aki Szelényivel azonnal a legközelebbi rendőrségre hajtott, ahol felvették a kapcsolatot a torontói bevándorlási hivattal. Szelényi az Egyesült Nemzetek Szervezetének határozata értelmében, amennyiben valóban menekült, akkor azonnal megkapja a bevándorló státuszt Kanadában... A kanadai bevándorlási tisztviselők Ottawában megvizsgálták a kérelmét. A bevándorlási tisztviselők nem voltak hajlandóak részleteket közölni arra vonatkozóan, hogy hol tartózkodik Szelényi, de azt megerősítették, hogy menekültstátuszt kért.”

Az ottawai magyar nagykövetség munkatársai a magyar csapat elutazását követően a kanadai hatóságoktól kaptak külön engedélyt, és felkeresték Szelényi Imrét, aki ekkor még a menekültek számára fenntartott táborban tartózkodott, írja a jelentés. Arra voltak kíváncsiak, hogy milyen politikai indok alapján döntött a maradásról. A jelentés a kalandvágyból elkövetett emigrációval bagatellizálta el az ügyet akkor, amikor a menekültstátuszt akkor sem osztogatták könnyen. A jelentés azt tudatta a központtal, hogy Szelényi Imre csak kalandvágyból hagyta el Magyarországot.³⁵

7. A POLITIKAI DÖNTÉS ÖSSZEFÜGGÉSEI ÉS ÉRTELMEZÉSÜK

A kutatás tartalmi és politikai összefüggésekre és utalásokra is kíváncsi volt, az ottawai magyar nagykövetség, az OTSH montreali olimpia és a Torontolympiáddal kapcsolatos iratok között. A kényszerű hazarendelésről szóló belső iratok vagy telegramok – amennyiben egyáltalán születtek ilyenek – nem kerültek elő a kutatómunka során. Nem lehetett megállapítani az ottawai külképviselet, illetve a Külügy-

34 The Toronto Star / augusztus 7. 1976. 225-226. old. [TS 07Aug. 76-A1. pdf]

35 MNL/XIX-J-1j/ 77. doboz / 75-7 004487/2 / Szelényi Imre disszidálása / Testi Fogyatékosok Torontói Olimpiája

minisztérium szintjén, hogy kiknek a nevéhez köthető a hazarendelés és a politikai tiltakozásról szóló magyar döntés. A Torontóban írásban átnyújtott, a tiltakozásról szóló irat sem került elő. Az OTSH alsóbb szintű döntéseiről szóló emlékeztetők vagy más iratok nem fellelhetők a levéltárban. A torontói játékokkal kapcsolatos iratok hiányosságai miatt a kutatás a montreali olimpiával kapcsolatos jelentések átvizsgálásával kívánt további információkhoz jutni.

Az egyik jelentés (egy iktatószám nélküli dokumentum) a MOB delegáció 1976. május 3–9. közötti montreali tárgyalásairól szól, amelyet megküldtek az OTSH elnökének és tagjainak, valamint a MOB titkárnak. Ebben a jelentésben egyetlen szó sem esik a *rokkantak olimpiájáról*. Az olimpia előkészületeivel kapcsolatos tárgyalásra Montrealba utazó OTSH delegáció vezetője az a Páder János OTSH elnökhelyettes volt, aki a *rokkantak olimpiájáról* szóló OTSH elnöki értekezletén hozott döntéskor is jelen volt.³⁶ Hogy vajon a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB) 70. ülészakán meghozott döntés és a torontói játékok között található-e összefüggés – erre kereste a választ a továbbiakban a kutatás. Az NOB 1970. májusában, és nem 1976-ban hozott döntést arról, hogy visszavonja a korábbi elismerést a dél-afrikai Nemzeti Olimpiai Bizottságtól az apartheid és faji diszkrimináció okán.³⁷ A NOB 1976-ban a montreali olimpia évében további szankciókat nem léptetett életbe, mégis foglalkoznia kellett, sőt állást is kellett foglalnia a Dél-Afrika-üggyel kapcsolatban. Az afrikai országok, éppen az 1970. évi amszterdami NOB döntés értelmében, azt kérték a NOB-tól, hogy Új-Zéland Nemzeti Olimpiai Bizottságát zárják ki az olimpiai részvevők sorából. Az indoklás oka, hogy az Új-Zélandi Rögbiszövetség kapcsolatot tartott fenn a Dél-Afrikai Rögbiszövetséggel. A NOB nem adott helyt az afrikai országok kérésének, és ennek a döntésnek a következményeként 21 afrikai ország, Egyiptom és a brit érdekeltségű Guayana maradt távol az olimpiai játékoktól.

A *rokkantak olimpiájával* kapcsolatos KÜM jelentés is foglalkozik az olimpián történt tiltakozásokkal. Az olimpiai (Montreal, 1976. július 17. – augusztus 1.) megnyitőünnepély előtt

a magyar olimpiai küldöttség (OTSH és MOB) vezetőinek, köztük Dr. Csanádi Árpádnak, aki 1975-től már a NOB végrehajtóbizottságának is tagja, ismernie kellett az afrikai országok olimpiai játékokkal kapcsolatos tiltakozását. Ismerniük kellett az apartheid és faji diszkrimináció okán 1970-ben született NOB döntést is, és ismerniük kellett az Új-Zélandi Rögbiszövetséggel kapcsolatos 1976. évi tiltakozásokat is. A Montrealban lévő magyar sportvezetők, az ottawai külképviselet és Polgár Viktor olimpiai attasé – a kutatás által feltételezett – politikai ismereteik birtokában akár időben törölhetők volna a magyar mozgás- és látás-sérült csapat kiutazását, hiszen tudniuk kellett a torontói *rokkantak olimpiai* játékan Dél-Afrika jelenlétéről.³⁸ A kutatás kereste azokat a dokumentumokat is, amelyek az OTSH és a MOB tájékoztató jelentéseiben, a Montreal Olimpiai Játékokkal összefüggő sportdiplomáciai tevékenységről adtak számot. A jelentések és a helyszíni szemléket követő beszámolók egyike sem tesz említést a *rokkantak olimpiájáról* és dél-afrikaiak részvételéről. Az ottawai magyar nagykövetség és a nagyköveti rangú olimpiai attasé jelentései sem tértek ki a Torontolympiad versenyének politikai jellegű problémájára még akkor sem, amikor a két esemény zárása és a másik kezdete között mindössze három nap különbség volt. A kutatómunka során feltárt iratok ismeretének birtokában kijelenthető, hogy a magyar sportdiplomátáknak, de legalább az ottawai külképviseletnek kellő időben tudnia kellett, hogy a Torontolympiadon jelen lesz a sérülésspecifikus nemzetközi tagsági joggal rendelkező Dél-Afrika. Két torontói újságcikk is foglalkozik Ludvig Guttman, az ISMGF és az ISOD elnöke és Lord Killanin, a NOB elnöke a játékok előtt történt egyeztetéséről. Az újságcikkben a játékok végén arról is írnak (1976. augusztus 10.), hogy a NOB a jövőben támogathatja a mozgás- és látás-sérült sportolók mozgalmát. Arról is nyilatkoztak az elnökök, hogy a politika hátrányosan érintette a párhuzamosan futó olimpiai és a *rokkantak olimpiai* játékait. A jövőben mindent el kell követni – nyilatkozott a két elnök –, hogy a hasonló helyzetek elkerülhetők legyenek.³⁹

38 MNL/XIX-J-14-b/174 [100/102/ 76] 502/1976.-III.

39 The Globe and Mail (1936-Current); Augusztus 10, 1976; ProQuest Historical Newspapers: The Globe and Mail pg. 33 / "No action planned in boycott." [GM10Aug76-33.pdf]; The Toronto Star, augusztus 12. 1976-C3: "Goodys and Thank you at short, sweet ceremony" [TS12Aug76-C3.pdf]

36 MNL/XIX-J-14-b/(174 d)

37 IOC Archivum / 70. IOC ülészak, Amszterdam, Jegyzőkönyv, 1970. International Olympic Committee one- hundred years, 1894–1994.

Érthetetlen, hogy Lord Killanin és Ludvig Guttman kapcsolatáról miért nem vettek tudomást, miért nem voltak kellően tájékozottak az OTSH és a MOB vezetői. Arról sem volt tudomásuk, hogy a NOB már 1956 előtt is kapcsolatban állt a Stoke Mandeville Games szervezőivel. A NOB 1956-ban a Sir Thomas Fearnly Cup⁴⁰ díjat adományozta a Stoke Mandeville Games számára, amit természetesen Ludvig Guttman vett át. Kozmanovics Endre – már idézett – gondolatai voltak igazak, aki úgy fogalmazott erről az időszakról, hogy: „A hivatalos sportszervek nem ismerték el egyenrangúaknak a 'rendes' sportágakkal az általuk (ti. a mozgássérültek) művelteket.” Hajdú Levente pedig visszaemlékezésében úgy fogalmazott, hogy „politikussaink tudatlansága miatt vált számunkra ez az olimpia egy rövid epizóddá”.

Az MSZMP Központi Bizottság titkársága mellett működött az MSZMP Testnevelési és Sportbizottsága, amelynek értekezleteiről készült (1976. 06. 19. – 09. 30.) iratok és az ülésekről készült emlékeztetők is hozzáférhetőek voltak a kutatómunka számára. Az MSZMP sporttal foglalkozó bizottsága rendszeresen tárgyalta az OTSH által készített jelentéseket. A montreali olimpiával kapcsolatban a „magyar olimpiai küldöttség vezetésének rendjéről és létszámtervéről” és a megvalósítás teljes folyamatáról is beszámoltatta az OTSH vezetését. Az aktuális időszak előterjesztéseiben nem esik szó a *rokkantak olimpiájáról* annak ellenére sem, hogy az ügyről 1976. március 25-én az OTSH elnöki értekezlete már tárgyalta. Az MSZMP Testnevelési és Sportbizottság levéltári iratai alapján az is megállapítható, hogy egyáltalán nem foglalkoztak a *Torontói Rokkantak Olimpiájával*, pedig az is tudható volt, hogy Obranovics elvtárs az MSZMP-KB munkatársa foglalkozott az ügygel.⁴¹ A kutatómunka során mindössze egyetlen dokumentum került elő az MSZMP Politikai Bizottság

(MSZMP-PB) üléseinek jegyzőkönyvei közül, amely a *Torontói Rokkantak Olimpiáján* való magyar részvétellel foglalkozott. Az 1976. 08. 10-én megtartott MSZMP-PB ülésen az akkoriban nagyon fontosnak számító pártvezetők voltak jelen.⁴²

AZ ÜLÉS NAPIRENDJÉN AZ ALÁBBI TÉMÁK SZEREPELTEK:

1. Jelentés a Hazafias Népfrent VI. kongresszusával összefüggő kérdésekről
2. Javaslat a pártrendezvényekkel összefüggő kérdések rendezésére
3. Személyi javaslatok
4. Különfélék

Nagyon röviden, mindössze egyetlen bejelentés erejéig foglalkoztak a mozgás- és látássérült sportolók ügyével. Ekkor a magyar csapat kényszerű hazautaztatását már lebonyolították.⁴³ A *Különfélék* között hús előterjesztést rögzít a jegyzőkönyv. Az utolsó, a 20. sorzámmal ellátott előterjesztéseket Biszku Béla szóban, írásos háttérinformációk mellőzésével tette meg. Elsőként tájékoztatást adott arról, hogy Kádár elvtárs fogadta Ivanov elvtársat, Berzsnay elvtárs küldöttét, aki tájékoztatást adott Brezsnjev és Ceaucescu elvtársak megbeszéléséről. Ezt követte, hogy a „Politikai Bizottság tudomásul veszi Biszku Béla elvtárs szóbeli tájékoztatóját, mely szerint intézkedés történt, hogy a mozgássérültek olimpiájára elutazott magyar csoport ne vegyen részt a játékokon, mivel a versenyeken indulnak a dél-afrikaiak is”. Biszku Béla saját szabadságának engedélyeztetése volt az utolsó szóbeli előterjesztés, a jegyzőkönyv szerint.⁴⁴ Az MSZMP levéltárban fellelhető jegyzékének III. kötetében, a szóbeli bejelentések között az alábbi szöveg található még: „A mozgássérültek olimpiájára elutazott magyar csapat távollmaradása a játékokról a dél-afrikai részvétel miatt.”⁴⁵ A kutatás során egyetlen sor írásos

40 A Sir Thomas Fearnly Cupot a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB) 1950-ben alapította. Az alapító, Sir Thomas Fearnly (1880–1950) a Norvég Hajótulajdonosok Szövetségének elnöke, a Norvég Olimpiai Bizottság, valamint a NOB tagja volt. (Az utóbbinak 1948-tól haláláig tiszteletbeli tagja volt.) A díjat a NOB ítélte oda amatőr sportolók és sportszervezetek számára. A díjat 1956-ban a Stoke Mandeville Játékok (Nagy-Britannia) szervezetének ítélték oda; www.olympic-museum.de/awards/fearnley_cup.htm

41 MNL/M-KS-39-cs 287f (10 a) [1976-1977] MSZMP KB titkársága mellett működő Testnevelési és Sportbizottság iratai-emlékeztetői.

42 Aczél György, Benke Valéria, Biszku Béla, Fock Jenő, Gáspár Sándor, Huszár István, Maróthy László, Nemes Dezső, Surlós István, Brutyó János, Győri Imre, Katona István.

43 MNL / Az MSZMP Központi vezető szervei üléseinek napirendi jegyzékai III. kötet 1971–1980, 120. oldal, 1976. 08. 10. Jegyzőkönyv az MSZMP Politikai Bizottság üléséről (288. f. 5/698. ö. e.).

44 MNL/MSZMP Politikai Bizottság üléséről/1976. 08. 10. /MOL – Digitális Archívum /288. f. 5/698. ö. e./ 17–18. oldal)

45 MNL/MSZMP Központi vezető szervei üléseinek napirendi jegyzékai III. kötet [1971–1980]/119. oldal/1976.

háttéranyag sem került elő az MSZMP levéltári iratai közül arra vonatkozóan, hogy kik, mikor, milyen indokkal és hogyan intézkedtek, „*hogya a mozgássérültek olimpiájára elutazott magyar csoport ne vegyen részt a játékokon.*”⁴⁶

A Külügyminisztériumban, az ottawai magyar nagykövetség táviratai és intézkedései alapján, 1976. augusztus végén a mozgássérültek torontói olimpiájáról, annak magyar részvételéről készítettek összefoglaló jelentést. A feljegyzést megküldték 1976. 08. 31-én, kézzel írva az iratra: „*Gyenes, Berecz, Beck elvtársaknak*”. A jelentés részletezi, összefoglalja, sőt helyenként minősíti a történeteket. „*Július utolsó napjaiban kapott információk alapján illetékes területi osztályunk megkísérelte kideríteni, hogy hazai szerv előkészítésében ki utaztatja a magyar sportolókat. Az OTSH és az Egészségügyi Minisztérium egymást jelölik meg utaztató szervként, és csak a csapat összetételéről és menetrendjéről tudtak felvilágosítást adni.*” A KÜM kérte a nagykövetséget, hogy tájékozódjon és adjon jelentést Dél-Afrika részvételéről. A jelentés több következtetést és megállapítást fogalmaz meg: „*(...) a magyar csapat kiutazása nem volt megfelelően előkészítve. A csapatot sem politikai, sem szervezeti, anyagi vonatkozásban nem készítették fel megfelelően. (...) Összefoglalóan megállapítható, hogy egy nem kellően előkészített részvétel következtében számos olyan probléma keletkezett, amelyek levezetése sem lehetett maradéktalanul hibátlan. A tanulságokat az érintett szervezeteknek le kell vonni.*”⁴⁷

8. ÖSSZEGZÉS

A kitűzött legfontosabb célt sikerült elérni: a történelmi igazságtételhez, a politikai, sportpolitikai és annak nemzetközi és hazai paralimpiai történetírásaihoz feltétlenül szükséges bizonyítékokat a kutatás megtalálta. A magyar csapat tagjainak visszaemlékezései az 1976-ban titkosított, de mára már kutatható levéltári iratok, az ott fellelt KÜM dokumentumok alapján elkészült tanulmány elindíthatja a politikai, a sportpolitikai rehabilitációs folyamatot, és

elősegítheti a történelmi igazságtételt. Azt az állítást, miszerint Magyarország a versenyek megkezdése előtt [*Withdrew prior to competition*] lépett vissza a versenyektől, ahogyan azt a hivatalosan kiadott 1977. évi dokumentum és az IPC nyilvántartása rögzíti (2015. december 31.)⁴⁸ sikerült megcáfolni. Az elsőszámú bizonyíték Tauber Zoltán asztaliteniszező és Oláh József atléta versenyen elért eredményei és győzelmi ereklük. Az asztaliteniszező Tauber és az időközben elhunyt Oláh József sportoló családja rendelkezik az elnyert éremmel és arról névre szóló oklevéllel. A levéltárban fellelhető, politikailag a KÜM által 1976-ban titkosított iratként kezelt jelentések azt bizonyítják, hogy a tiltakozó és a bojkottot szorgalmazó országok közül a jugoszláv és a csehszlovák mozgás- és látássérült sportolók nem utazhattak a játékokra. A kubai sportolókat még a verseny és a megnyitőünnepség előtt, míg a magyarokat csak a harmadik versenynapon, a lengyel sportolók tiltakozását csak a verseny vége előtti napokban véglegesítették.

A magyar sportolók első két versenynapon elért eredményeiről, Oláh József és Tauber Zoltán sikereiről az Ottawai Nagykövetség jelentései és a KÜM dokumentumok egyaránt beszámolnak. Ugyanakkor a magyar sportolók által elért eredményekről az egyik torontói napilap még 1976. augusztus 10-én adott hírt, hogy a nemzetek versenyének éremtáblázatán Magyarország a megszerzett két éremmel Dánia mögött és Peru előtt a 28. helyet foglalta el.⁴⁹

Mindezek ismeretében nem érthető, hogy a „*Torontolympiad 1976, © 1977 and published 1976 Olympiad for the Physically Disabled. Printed in Canada*” kiadványban, valamint az IPC honlapjának paralimpiai érmesek kimutatásaiban (www.paralympic.org) Magyarországot miért nem Lengyelországgal azonos kategóriába sorolták. A Magyarország sportolói által elért eredményeket helytelenül, a történelmi valóságot megváltoztatva, nem vették nyilvántartásba. A nyilvántartások nem a valóságot rögzítik.

Magyarország első szóbeli tiltakozásának bejelentését követően a *központból*, az Ottawai Nagykövetségen keresztül érkezett az engedély a játékok megnyitőünnepélyén és

46 MNL/MSZMP Politikai Bizottság üléséről/1976. 08.10. /MOL – Digitális Archívum/288. f. 5/698. ö. e./ 17-18. oldal.

47 MNL/XIX-J-1-j /1182/2015/KÜM 004487/2 – 1976. augusztus 27.

48 Torontolympiad 1976 / © Copyright 1977 and published 1976 Olympiad for the Physically Disabled. Printed in Canada.

49 The Toronto Star, Tuesday, August 10. 1976. C*3

a versenyeken való részvételre. Ezt követően érkezett a központi utasítás, hogy csak azoktól a versenyszámoktól kell visszalépni, amelyekben dél-afrikai sportoló is rajthoz áll. A „központ” végső (1976. augusztus 6.) utasítása viszont már arról szól, hogy az azonnali lehető legkorábbi hazatérést szorgalmazzák. A központ ellentmondásos, naponként, sőt óránként változó utasításait a levéltári dokumentumok alapján lehetett bizonyítani. A hivatalos iratokból az is egyértelműsíthető, hogy a magyar csapat vezetése, a külképviseleti utasítások ellenére, a végső és kényszerű hazautazás bejelentéséig a sportolókat nem, vagy csak részben tájékoztatta az otthonról érkezett politikai döntésekről. A kutatás során előkerült iratokból az is egyértelműsíthető, hogy az 1970-es évek magyar politikája, azok hivatalos szerveinek legmagasabb szintű vezetői, de még az OTSH döntéshozói sem ismerték a sérült emberek sportéletét. Mélységében, tartalmával és szervezetével egyáltalán nem, vagy csak nagyon érintőlegesen foglalkoztak. A fogyatékos sportolók ügyeinek intézése, az ép sportolók szervezeteinek ügyeivel nem azonos módon történt. A központosított hatalmi struktúrában az egypártrendszer által irányított döntések előkészítése, a döntéshozatalt követő feladatmegvalósító mechanizmus a levéltári iratokból egyértelműsíthetően jól kiolvasható. A külföldre történő kiutazás engedélyezési protokolljának (műkorcsolya, női kosárlabda, teke, jégkorong stb.) elengedhetetlen része volt, hogy a sportági szervezetek az előterjesztéseikben a szakmai és pénzügyi indokolás mellett a kiutazó sportolók és edzők név szerinti megjelölésével készítették el.

Az OTSH elnöki vagy a hivatalvezetői értekezlete tárgyalta ezeket a sportági és külföldi eseményhez kötődő előterjesztéseket. A pártállam politikai irányítása alatt működő sporthivatal (MTS-OT, OTSH) döntési mechanizmusa a sportolókra lebontott egyedi döntések alapján született. Létezik olyan dokumentum is, amely a kiutazás lehetőségét egyesektől megvonta, másoknak meg engedélyezte. A *rokkantak olimpiájára* történő kiutazás ügyével kapcsolatban is kellett hogy készüljön a többi sportághoz hasonló előterjesztés, de azok azért nem kerültek elő, mert az elnöki értekezlet, az épek sportszervezeteitől eltérő módon, ezeket nem tárgyalta. A *rokkantak olimpiájára* kiutazó magyar sportolók és kísérőik név szerinti előterjesztése, sport-

szakmai és pénzügyi dokumentumai nem kerültek elő annak ellenére, hogy „az OTSH elnöke elvben hozzájárul az 1976. évi rokkantak olimpiáján való részvételhez, és ehhez 100 ezer Ft támogatást biztosít. Engedélyezi, hogy az útleveleket és a vízumokat az OTSH illetékes főosztálya intézze.”⁵⁰

Dokumentumokkal így konkrétan alátámasztani nem lehet, hogy kik, milyen szervezeti keretek között hozták meg a sportoló fogyatékosok kiutazásáról és kényszerű hazautaztatásáról szóló döntéseket. A kutatás során az OTSH, a KÜM, az MSZMP-KB iratok között konkrét hivatkozások és indokolás nélküli dokumentumok találhatók. Az *apartheid* politikája elleni tiltakozásáról Dél-Afrika kizárásával kapcsolatosan benyújtott magyar petíció sem került elő. A magyar csapat 1976. augusztus 7-én történt kényszerű és jelentős többletköltséggel járó hazaérkezésével kapcsolatban sem kerültek elő levéltári dokumentumok. Sajtóközleményt sem adtak ki.

Akkoriban rokkantak vagy testi fogyatékosok, illetve mozgássérültek olimpiájának nevezték a Torontolympiad játékokat. Hazánkban a fogyatékos sportolók ügyében ez volt az első olyan hivatalos döntés, amikor a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB) legmagasabb szintű sportpolitikai állásfoglalását (1970, Amsterdam)⁵¹ alkalmazták, amely a torontói játékokra jogilag megalapozatlan és helytelen intézkedés volt. Nem a „magyar csapat volt politikailag felkészületlen” – mint ahogy az ügy zárójelentésében olvasni lehet –, hanem a magyar politika (KÜM, OTSH és az MSZMP) és annak hivatalai, az ott dolgozók voltak tájékozatlanok, felkészületlenek a mozgás- és látássérült emberek hazai és nemzetközi sportmozgalmával kapcsolatban. Ismereteik hiányából adódóan nem akadályozták meg, sőt kiutazási engedély biztosításával segítették is a magyar csapat jelenlétét 1972-ben, a heidelbergi (IV. Paralimpia) játékokon. Már a heidelbergi játékokon is részt vettek Dél-Afrika mozgás- és látássérült sportolói.⁵² A sportvezetés miért nem

50 MNL/XIX-J-14-b/173/178/976-IV.[100/49/76 [MNL XIX-J-14-b/OTSH Elnöki és Elnökhelyettesi hatáskörben eldöntött előterjesztések 1976 (911/1976), január–november

51 IOC Archivum/70. IOC ülészak, Amsterdam, Jegyzőkönyv, 1970. [International Olympic Committee one-hundred years, 1894–1994]

52 1973 Published by the Committee of the XXI. International Stoke Mandeville Games. Heidelberg 1972 Documentation.

vette akkor is figyelembe, és miért nem alkalmazták a sérült sportolókra is a NOB Dél-Afrikával szemben alkalmazott, 1970-ben hozott szankcióját, hiszen a kiutazáshoz szükséges minden engedélyt, útlevelet, vízumokat az OTSH adott ki. Nem foglalkoztak, vagy csak nagyon felületesen a mozgássérült sportolók ügyeivel, így azt sem tudták pontosan, hogy kit, hova, milyen versenyre engednek ki, és nem ellenőrzik azt sem, hogy a verseny politikai szempontból engedélyezhető-e egyáltalán.

A Torontolympiád így felkészületlenül érte az ismeretek hiánya miatt a magyar sportdiplomáciát és a külpolitikát. Nem ismerték az ISMGF és az ISOD nemzetközi kapcsolatait. A sporthivatal nem kezelte kellő szakszerűséggel és komolysággal a fogyatékos sportolók ügyét és nemzetközi szerepléseit. A Dél-Afrikával kapcsolatos ISMGF-ISOD szabályokat sem ismerték. Nem kezelte azonos minőségben az „épek” sportági szakszövetségeivel (asztalitenisz, úszás, vívás stb.) a sérülten sportolókat és szervezeteiket. Az OTSH kiadott engedélyeket a sportoló sérült emberek szervezetei számára, de azt a hivatalon belül csak néhányan ismerték, és csak a *hátsó lépcsőházon* keresztül kellett intézni. A hátsó lépcsőház kifejezést nemcsak a szemléletesség érdekében használjuk, hanem az a sporthivatal (Budapest V., Hold utca 1.) valós hátsó lépcsőházát is jelentette. A szigorúan centralizált és politikailag irányított rendszerben rés volt. Egymásnak sokszor ellentmondó, de leginkább folyamatosan bizonytalankodó döntések születtek a torontói játék kapcsán. Ezek során egy sor alapvető tény nem vettek figyelembe. Nem ismerték a játékok kialakulását, fejlődésének történetét, de legfőképpen nem ismerték annak ideológiáját sem. A hazai sportvezetőket az engedélyek kiadásakor a jó szándékú tudatlanság jellemezte. Nem tudták, hogy 1948-ban az Londoni Olimpiai Játékokkal egy időben indult, majd azt követően évente, 1952-től nemzetközi versennyé fejlődött a Stoke Mandeville Games. Nem ismerték, vagy ha igen, nem vették komolyan, ahogyan a mozgás- és látássérült emberek versenysportját sem, hogy 1960-tól az olimpia évében, az olimpiai játékokat rendező városba vagy országba igyekeztek kiszervezni és megrendezni a Stoke Mandeville Games játékokat.

A döntéshozók nem mérlegelték, hogy az akkor működő két nemzetközi sérülésspecifi-

kus sportszervezet⁵³ az olimpiai mozgalomtól függetlenül tevékenykedett. A NOB által hozott szabályok az ISMGF és az ISOD számára nem voltak kötelező érvényűek. A *központ* döntéshozóinak a magyar sportolókat, ahogyan az 1972-ben történt, 1976-ban is versenyben kellett volna hagyniuk. Az sem volt a magyar politika számára elfogadható érv, hogy Ludvig Guttmann professzor, a politikamentes játékok megrendezése érdekében személyesen tájékozódott Dél-Afrikában. Megvizsgálta a sérült sportolók felkészülését az ENSZ (1960) és a NOB (1970) szankcióinak ismeretében. A külképviselőt és a hazai döntéshozókat azt sem vették figyelembe, hogy Dél-Afrika csapataiban a fekete bőrű sportolók mellett voltak fehér bőrszínű sportolók is. A magyar külpolitika 1976-ban hozott döntése a honi mozgalom fejlődésére hosszú távon negatívan hatott. Nemzetközi tagsági jog nélküli nemzetként nyújtotta be politikai tiltakozását. Meghívottként lehetett résztvevője a játékoknak. Olyan nemzet részvétele ellen tiltakozott a magyar külpolitika, amely rendes és fizető tagsági joggal rendelkezett. Az 1960 óta négyévente megrendezett Stoke Mandeville Games játéknak rendszeres résztvevője volt Dél-Afrika. Az sem volt kellő érv a maradásra, hogy amennyiben Magyarország hozzájárul a politikamentes játékok biztosításához, tehát visszavonja tiltakozását, akkor felvételt nyer, tagságot kap a két szervezet valamelyikébe. (A tagsági díj befizetését és a nemzetközi versenyek konvertibilis valutával járó költségeit akkoriban csak a sporthivatal és annak legfelsőbb szerve, az elnöki értekezlet vagy a hivatal titkársága engedélyezhette.)

Az ottawai külképviselőt munkatársainak szűk látókörű gondolkodása vagy a „*központ*” utasításának maradéktalan betartása okán nem látták – vagy nem akarták tudomásul venni –, hogy éppen a sérült emberek sportja indította el az *apartheid* Dél-Afrikán belüli enyhülési folyamatát. Igaza volt Dr. Tóth Andrásnak, amikor a visszaemlékezésében így fogalmazott: „*az ő jogaik miatt nem folytathattam a versenyzést. Ők részt vehettek a további versenyen, mi meg másnap utazhattunk haza. Hol volt itt az igazság?*” A magyar politika, és

53 International Stoke Mandeville Games Federation (ISMGF) [gerincsérültek – keresszéket használó sportolók szervezete] és az International Sports Organisation for the Disabled (ISOD) „vak és látássérült, amputált és egyéb bémult sportolókat tömörítő szervezet”.

legfőképpen a külképviselet munkatársai gyorsan akartak cselekedni, pedig ismerték és tudták Ludvig Guttmann elnök úr nagyvonalú és körültekintő politikamentességre törekedő javaslatát. Ismerték a Torontóban élő magyarok felajánlását is, hogy a versenyek végéig vendégül látják a magyar sportolókat, és mindezek ellenére az extra költséget sem sajnálták, hogy csak végre lezárhassák a számukra kellemetlen ügyet.

A kutatómunka során előkerült az ügyet lezáró utolsó dokumentum egyik, de ugyanakkor kifejezetten cinikus zárómondata, amely adhat némi támpontot ahhoz, hogy a politika hogyan működött és mennyire nem volt tekintettel az emberek sorsára: „...a helyszínen történt visszalépésünk demonstratívabb erejű volt, mintha itthonról mondtunk volna le részvételünket.”⁵⁴

Helytelen és megalapozatlan döntés született akkor, amikor a NOB által 1970-ben elfogadott Amszterdami jegyzőkönyv⁵⁵ döntésének ismerete alapján, alapos és körültekintő vizsgálat nélkül – erre konkrét bizonyíték nem áll rendelkezésre – tiltakozását nyújtotta be a magyar külpolitika. A nemzetközi jog alapján sem a tiltakozást, sem a kényszerű hazautaztatást nem lett volna szabad elrendelni. Az ismertetett végeredményt a politikai ügybuzgalom és a központnak történő mindenáron való megfelelés kényszere eredményezte. A magyar sportolók a lengyelekkel ellentétben nem maradhattak Torontóban, és Madridon keresztül a lehető leggyorsabban, jelentős állami többletköltségen szervezték meg a szégyenletes hazautaztatást.

Az OTSH 1977. évi költségvetésében a torontói csapat kiutaztatásához és a rendkívüli visszautaztatáshoz szükséges költséget tartalmazó dokumentumokat, hiteles adatokat a kutatómunka nem hozott felszínre. Az OTSH elnöke mellett működő Minisztertanács Koordinációs Bizottság⁵⁶ értekezleteinek emlékeztetői (1976, 1977) nem foglalkoztak a fogyatékos sportolók hazai és nemzetközi sporttevékenységével. A bizottság 1977. március 24-i ülésének [2632/1977] az volt a feladata, hogy jelentést készítsen a Minisztertanácsnak az „ifjúság testnevelésével és tömegsportjával, valamint az 1980. évi olimpiai

játékokkal kapcsolatos...” tervekről. A megtárgyalandó kérdések közé nem vették napirendre a sportoló fogyatékosok ügyét.⁵⁷ A Minisztertanács Koordinációs Bizottsága tárgyalta a 2031/1979. (IX. 1.) munkaprogram végrehajtását, amely a testnevelés és sport továbbfejlesztését és a VI. ötéves terv előkészítését is szolgálta. A 15 oldalas jelentés és a 32 oldalas OTSH intézkedési terv egyáltalán nem foglalkozott a sportoló fogyatékosok ügyével akkor, amikor 1977-ben már az OTSH döntései és irányítása működött a mozgás-, látás- és hallássérültek sportbizottságait.⁵⁸

A kutatás konkrét dokumentumokkal nem tudta alátámasztani azt a feltételezését, hogy hazai és nemzetközi paralimpiai mozgalomra, de legfőképpen a magyar mozgás- és látássérült sportolókra nézve hátrányos politikai döntést valóban az ENSZ 1960. évi és a NOB 70. ülészakának döntései alapján hozták meg. Az ENSZ egyezmény alapján nem szankcionálhatták Dél-Afrika jelenlétét a játékokon, holott ebben az esetben maga az ENSZ is megtehetette volna, hogy szankciókat léptet életbe. Egyetlen olyan irat sem került elő, amely a NOB korábbi elismerésének visszavonására (Dél-Afrikai Nemzeti Olimpiai Bizottság, az apartheid és faji diszkrimináció) hivatkozott volna. A hivatkozás nem is történhetett meg, hiszen az ISMGF és az ISOD jogilag nem volt tagja az olimpiai mozgalomnak. Egyetlen olyan dokumentum és jelentés sem került elő, amely hivatkozott volna az előbb említett két nemzetközi szintű határozatra. A Küm jelentések és az MSZMP-KB egyetlen utólagosan hozott határozata mindössze csak azzal indokolja politikai tiltakozását, hogy Dél-Afrika jelen volt a játékokon.

A fellelt iratok, a személyes beszámolók és visszaemlékezések alapján a kutató arra a megállapításra jutott, hogy a hivatalos sportirányítás nem tartotta sporttevékenységnek a sérült személyek sportját, képletesen szólva „púp volt a hátukon”. A torontói ügy, vagy ahogyan itthon nevezték, a rokkantak vagy testi fogyatékosok, illetve mozgássérültek olimpiáján való magyar részvétel, a politikai döntést követő kényszerű hazautaztatás története a hivatali körökben mintha meg sem történt volna. Az eseményt követően készült Küm iratok, benne az ottawai magyar nagykövetség titkosított jelentései vélhetően csak

54 MNL/XIX-J-1-j/1182/2015/Küm 004487/2 / 1976. augusztus 27.

55 IOC Archive / 70.

56 A Minisztertanács 2010/1973. (IV. 1.) rendelete.

57 MNL/XIX-J-14-b/175 [7369/79] 1979. október 31.

58 MNL/XIX-J-14-b/174 / 15-17 [531/976-III.] 100/148/76.

azért születtek ilyen jelentős számban és terjedelemben, mert Szelényi Imre emigrált és azzal a torontói lapok jelentős terjedelemben foglalkoztak. 1976-tól egészen az 1989. évi politikai rendszerváltásig az iratok titkosítása mellett az elhallgatás volt a hivatalos politikai íratlan álláspont.

A kutatómunka és a tanulmány megírása közben megszerzett új ismeretek a paralimpiai történetírás szemszögéből új következtetések megfogalmazásához is vezettek. Negyven év időtávlatából visszatekintve, a magyar és a nemzetközi paralimpiai mozgalom szempontjából a politika által átszótt torontói tragikus események hatása a mozgalom fejlődésére előremozdító eseményként is értékelhető, ugyanis 1976 és az azt követő évek jelentették a nemzetközi olimpiai mozgalomhoz való közeledés kiindulópontját. A kutató ismeretei szerint ekkor születik meg az első közös, a sajtóban megjelenő nyilatkozat az NOB az ISMGF–ISOD elnökeivel, miszerint a NOB „a jövőben támogathatja a mozgás- és látássérült sportolók mozgalmát. Arról is nyilatkoztak, hogy a politika hátrányosan érintette a párhuzamosan futó olimpiai és a rokkantak olimpiai játékait. A jövőben mindent el kell követni, nyilatkozik a két elnök, hogy hasonló helyzetek elkerülhetők legyenek”.⁵⁹ A politikamentes játékok érdekében megszületett 1976. évi közös nyilatkozat a szervezetek közötti kezdeti kapcsolatfelvétel és együttműködés kiteljesítéséhez, a Nemzetközi Paralimpiai Bizottság (IPC) 1989. évi megalakulásához vezetett.

A szervezetek közötti egyre szorosabb együttműködés a NOB és az IPC közötti 2001., 2003. és a 2006. évi megállapodást eredményezte.⁶⁰ Az együttműködést rögzítő szerződések értelmében a 2012. évi olimpiai pályázat kiírása óta már csak olimpiai és paralimpiai egységes pályázatot lehet a Nemzeti Olimpiai Bizottságoknak benyújtani. A játékok külön-külön történő megrendezésével – belső céljaik, eszmerendszerük és versenyrendszerük, identitásuk megőrzésével – a világ legnagyobb, több sportágat és a legtöbb embert megmozgató versenyszervezetét fejlesztették ki, amelyben egyaránt helyet kap az ép (olimpia) és a fogyatékos (paralimpia) sportoló.

A magyar szempontból tragikus 1976. évi torontói eseményeket követő némaság ellenére Magyarországon is történtek előremutató, a fejlődést elősegítő, hosszú távon ható történések. Még akkor is, ha további közel nyolc évet kellett várni a nemzetközi tagsági jog az OTSH által történő biztosítására. A nemzetközi tagsági jog hiánya és a torontói politikai döntés együttese eredményezte, hogy nem kap meghívást és nem tud nevezni hazánk az 1980. évi (VI. Paralimpia) játékokra. Ugyanakkor az OTSH elnöki értekezletének 1977-ben meghozott határozata alapján a sporthivatal a sportági szakszövetség hiányában megalapította a mozgás-, látás- és hallássérültek Testnevelési és Sportbizottságait. A sportbizottságok megalakításával az OTSH legalizálta a fogyatékos sportolók szervezeteiben működő nemzetközi versenyrendszereket, és egyben a nemzetközi részvétel fejlődésének lehetőségét is biztosította. Az 1989–1990. évi politikai és gazdasági rendszerváltást követően a sportbizottságok demokratikus úton, szövetségekké alakultak át. Először a Magyar Mozgáskorlátozottak Sportszövetsége (MMS) 1989-ben, majd a Magyar Értelmi Fogyatékosok Sportszövetsége (MÉS) 1993-ban és a Magyar Vakok és Gyengénlátók Sportszövetsége (MVGYSSZ) 1994-ben alakult meg. A nemzetközi paralimpiai mozgalom sportágaiban érdekelt magyar sportszervezetek 1997. szeptember 13-án alakítják meg a legfőbb közös hazai szervezetüket, a Magyar Paralimpiai Bizottságot (MPB) dr. Galántai Ambrus elnök vezetésével. Jelentős sportdiplomáciai sikernek és előrelépésnek, valamint együttműködést legalizáló eseménynek volt mondható, hogy a Magyar Olimpiai Bizottság (MOB) 1989-ben rendes jogú tagságot biztosít az MMS számára. Az MPB, szervezeti és pénzügyi önállóságát megőrizve, 2012-től törvényben⁶¹ szabályozott módon, a fogyatékos sportolók többi szervezetével közösen lehet a MOB közgyűlésének tagja, és a MOB elnökségében alelnöki rangban rendelkeznek képvisellel.

59 No action planned in boycott / McCABE, NORA. The Globe and Mail (1936-Current); Aug. 10, 1976; ProQuest Historical Newspapers: The Globe and Mail.

60 IPC 20-éve. International Paralympic Committee, 2009, Bonn, Germany, p. 44.

61 A sportról szóló 2004. évi I. törvény 2012. évi módosítása.

9. ELŐRETEKINTÉS:

AZ ELVÉGZETT KUTATÓMUNKA

VÁRHATÓ EREDMÉNYE

A vizsgálat remélhetően elegendő bizonyítékként szolgál ahhoz, hogy a nemzetközi és a hazai hivatalos szervezetek (IWAS, IPC, MPB, MOB és az Emberi Erőforrás Minisztérium Sportért Felelős Államtitkársága), a nemzetközi és a hazai paralimpiai történetírás a valóságnak megfelelően rögzítse a magyar csapat jelenlétét Torontolympiada (V. Paralimpiai Játékok 1976. augusztus 3–6.) versenyein, és a két versenynap alatt elért magyar sportolói eredményeket nyilvántartásaikba vegyék. A Szerző a tanulmány kéziratának első változatának elkészültével (2015. 07. 01.) dokumentumokkal alátámasztott levelet írt az IWAS és az IPC történeti archívumával foglalkozó szakemberei számára, az alábbi kérésekkel:

1. Jelenjen meg minden ide vonatkozó dokumentumban, hogy Magyarország 12 versenyzővel és 3 kísérelővel jelen volt az V. Paralimpiai Játékok [TORONTOLYMPIAD (1976. augusztus 3–11.)] versenyein, 1976. augusztus 3–6. között.

2. Jelenjen meg a csapat névsora: Balázs Iván íjászat, Bicskey Gyula úszás, Czuth Gábor atlétika, Dinesz Attila úszás, Hajdú Levente asztalitenisz, Lorensz Péter atlétika, Oláh József atlétika, Szelényi Imre atlétika, Tauber Zoltán asztalitenisz, Tóth András úszás, Varga Mihály asztalitenisz, Zselinszky András atlétika, Csík János és Szilvási Lajos csapatkísérők, dr. Plesa István delegációvezető.

3. Az IWAS, az IPC és az MPB által nyilvántartott éremtáblázatokban jelenjen meg Tauber Zoltán asztaliteniszező első (arany) helyezése és Oláh József atléta harmadik (bronz) helyezése.

4. A magyar érmek dokumentálását követően az IPC változtassa meg a paralimpiai játékok nemzetközi éremtáblázatait úgy, hogy abban szerepeljen a két magyar sportoló 1976-ban elért helyezése is.

Negyven év távlatából remélhető, hogy a kutatómunka itt bemutatott eredményeit figyelembe veszik, és megkezdődik a nemzetközi és hazai szervezeteken belüli rehabilitációs folyamat.

EPILÓGUS

A Nemzetközi Paralimpiai Bizottság (IPC) jelentős részben elfogadta a kutatómunka során feltárt dokumentumokat. Az igazságtétel és a rehabilitációs folyamat érdekében 2015. 07. 01-én Magyarországról elindított kezdeményezés eredményeképpen 2016. február 17-től az IPC nyilvántartásaiba vette Oláh József látássérült atléta 100 méteres síkfutásban elért bronzérmét, valamint a magyar paralimpiai mozgalom első paralimpiai aranyérmesének tulajdonosát, Tauber Zoltán asztaliteniszezőt. Megtörtént az IPC archívumában a helyreigazítás. A két magyar érmes helyezés a nemzetek ranglistatáblázatán az addig jelölés nélküli Magyarország az 1 arany- és 1 bronzérem megszerzésével a 30. helyre került. Külön köszönet illeti Sinka Erikát, aki a nyelvi problémák áthidalásában nyújtott segítséget a kutatás számára, valamint Hooper Charmaine, az IWAS, az ISMGF utódszervezetének munkatársát. Az IPC munkatársa, Picolin Alexander munkáját is köszönjük, aki nem elégedett meg a rendelkezésére bocsátott bizonyítékokkal, hanem azok hitelességét, jó kutató módjára ellenőrizte, sőt a rehabilitációs folyamatot új kutatási eredményekkel és bizonyítékokkal erősítette meg. Összefoglaló riportot⁶² készített az IPC döntéshozó testülete elé, akik elfogadták az érvelést, és negyven évvel később igazságtételt szolgáltatnak. Negyven évvel az 1976. évi Torontói Játékokat (Torontolympiad, V. Paralimpiai Játékok) követően megtörtént az igazságtétel.

Köszönet illeti azokat, akik a kutatás és e tanulmány elkészítésében segítséget nyújtottak:

Benczúr Miklósné Dr., Becsey János, Csík János, Fejes András, Gallov Rezső, Hajdú Levente, Herczeg Vera, Herczeg Gábor, Herczeg Juli (Toronto), Hooper Charmaine, az IWAS munkatársa, Horváth Edit Melinda, IOC–NOB Nemzetközi Olimpiai Bizottság Archívuma, Könczei György, Lökös Katalin, Lukáts György, Magyar Nemzeti Levéltár (MNL), Magyar Olimpiai és

⁶² IPC-Summary Report (2016) / To: Xavier Gonzalez, CEO, IPC / CC: Pál Nádas, former president of the Hungarian Paralympic Committee. / Hooper Charmaine, CEO, IWAS Dr Ian Brittain, Research Fellow, Coventry University / From: Alexander Picolin, Head of Sports IT / Date: 17.02.2016 / Re: Correction of the Hungarian participation and medals at the Toronto 1976 Paralympic Games.

Spotnmúzeum (MOS), Mihályi András, Nebe-
haj Barbara, Nemzeti Sport archívuma, Oláh
Józsefné, Perlusz Andrea, Picolin Alexander,
az IPC munkatársa, Siklósi Zsolt, Sinka Eri-
ka, Soltész Anikó, Suri Ilona, Szabó Lajos dr.,

MOS igazgató, Szekeres Pál, Szilák Ágnes,
Tauber Zoltán, Toronto Reference Library,
Tompá Gábor, Tóth András, Zászkaliczky Pé-
ter dr., dékán, ELTE-BGGYK.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BENCZÜR MIKLÓSNÉ (1992): A mozgáskorlátozottak versenysportjának szervezeti felépítése, nemzetközi és hazai sporttörténeti áttekintése. *Mozgásterápia*, 1992/2., 22–23.
- BENCZÜR MIKLÓSNÉ (2002): Terápiától a sportig. *Fejlesztő Pedagógia*, 13, 4–5., 7–8.
- CSIK JÁNOS (2005): A Halassy Olivér SC Budapest története. In: NÁDAS (2005): 445–448.
- GYISM (2003): *A fogyatékosok sportjának története*. Gyermek-, Ifjúsági és Sportminisztérium, Budapest.
- HAJDÚ LEVENTE (2005): Sötétben Feriegy. In: NÁDAS (2005): 105–109.
- INTERNATIONAL OLYMPIC COMMITTEE One hundred years, 1894–1994.
- IPC (2009): Az IPC 20 éve. International Paralympic Committee, Bonn.
- IPC SUMMARY REPORT (2016): Xavier Gonzalez, CEO, IPC /CC: Pál Nádás, former president of the Hungarian Paralympic Committee Charmaine / Hooper, CEO, IWAS Dr Ian Brittain, Research Fellow, Coventry University / From: Alexander Picolin, Head of Sports IT / Date: 17.02.2016 / Re: Correction of the Hungarian participation and medals at the Toronto 1976 Paralympic Games.
- KOZMANOVICS ENDRE (2005): In: NÁDAS (2005): 110–111.
- KÓPATAKINÉ MÉSZÁROS MÁRIA – NÁDAS PÁL (2007): *Ismerkedőkönyv. A paralimpiai sportok – társadalmi befogadás – szemléletváltás*. MPB, Budapest.
- NÁDAS PÁL – ZSOLDOS JÁNOS (1993): Történeti áttekintés. Kilenc évtized a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálá-
tában. *Mozgásjavító*, Budapest, 9–45.
- NÁDAS PÁL (1985): Ülőröplabda. In: JUNI GYÖRGY (szerk.) (1985): *Röplabda mindentudó*. Magyar Röplabda Szövet-
ség, Budapest.
- NÁDAS PÁL (1996): A Paralimpiai Játékok története. *Gyógytárgy Szemle*, XXIV/4., 255–262.
- NÁDAS PÁL (1997): Paralimpiai Játékok. *Sportélet*, XXXII., 11.
- NÁDAS PÁL (2000): Guttmann professzortól a jegyszédőkhöz. *Népszabadság*, 2000. 10. 18., 24.
- NÁDAS PÁL (2002): A parasport és a Paralimpiai Játékok története. *Fejlesztő pedagógia* 13. évf. 4–5., 63–76.
- NÁDAS PÁL (2003A): A nemzetközi paralimpiai játékok története. *Sporttörténet*, I. 2. sz., 58–60.
- NÁDAS PÁL (2003B): A Nemzetközi Paralimpiai Játékok története és a parasport hazai története. In: GYISM, 2003, 50–75.
- NÁDAS PÁL (szerk.) (2005): *Paralimpiai történetek*. Magyar Paralimpiai Bizottság, Budapest.
- NÉPSPORT: Irány Torontó. (1976. július 30.) 8.
- NOB IOC (1970): NOB IOC Archivum. 70. 10C ülés, Amszterdam, Jegyzőkönyv, 1970.
- MNL (1968): Magyar Nemzeti Levéltár XIX-J-14-a 1968 154 cs. (Magyar Testnevelési és Sportszövetség Orszá-
gos Tanácsa MTS) [MTS-40.066/1968.] 1968. március 18.
- MNL (1972): Magyar Nemzeti Levéltár XIX-J-14-a 1972 164 cs. 210/1972 [38008/5-40008] Magyar Testnevelési
és Sportszövetség Országos Tanácsa (38.478) (878/1972) [1972. VI. 23.]
- MNL (1976A): Magyar Nemzeti Levéltár (XIX-J-14-b/ (173d)/ 178/976-IV. [100/49/76] 1976. március 25. / Tárgy:
Rokkantak Olimpiája 1976 [OTSH elnökének] dr. Beckl Sándor elnöki ülések napirendjét tartalmazó napló
és iratok.
- MNL (1976B): Magyar Nemzeti Levéltár XIX-J-14-b/(174 d) / 1976.VI.3. OTSH 1976. II. félévi munkaterve iktató-
szám nélküli dokumentum / TERVEZET / Előterjesztő: Elbert György / Meghívott: Soós Mihály
- MNL (1976C): Magyar Nemzeti Levéltár XIX-J-14-b/174 /15-17 [531/976-III.] 100/148/76
- MNL (1979): Magyar Nemzeti Levéltár XIX-J-14-b/175 [7369/79] 1979. október 31.
- MNL (1976D): Magyar Nemzeti Levéltár XIX-J-1-j/1182/2015/KüM 004487/2 1976. augusztus 27.
- MNL (1976E): Magyar Nemzeti Levéltár XIX-J-1-j /1182/2015/ 77. doboz 1976. 08. 10. / Magyar Népköztársaság
Nagykövetsége Ottawa / Tárgy: Testi Fogyatékosok Torontói Olimpiája / Hiv. szám: Külügyminisztérium
Külügyi Osztály Emigrációval Foglalkozó Politikai Csoport jelentése a 169/1976 [37/171, 45/876, 45/890]
/ Készítette: Kocziha Miklós Címzett: Puja Frigyes külügyminiszter / Kapják még: MSZMP-KB Papp Anna
alosztályvezető, Virág Ferenc Belügyminisztérium, dr. Gál Tibor az OTSH Nemzetközi Kapcsolatok Osz-
tálya / „SZIGORÚAN TITKOS”
- MNL (1976F): Magyar Nemzeti Levéltár XIX-J-1j/ 77. doboz /75-7 004487/2 Szelényi Imre disszidálása / Testi
Fogyatékosok Torontói Olimpiája, 1976. augusztus 27.
- MNL (1976G): Magyar Nemzeti Levéltár XIX-J-14-b/174 [100/102/ 76] 502/1976.-III.

- MNL (1976H): Magyar Nemzeti Levéltár XIX-J-14-b/ 173/178/976-IV.[100/49/76]
- MNL (1976I): Magyar Nemzeti Levéltár XIX-J-14-b/OTSH Elnöki és Elnökhelyettesi hatáskörben eldöntött előterjesztések 1976 (911/1976. január–november)
- MNL (1976J): Magyar Nemzeti Levéltár / Az MSZMP Központi vezető szervei üléseinek napirendi jegyzékei III. kötet 1971–1980 120. oldal / 1976. 08. 10. Jegyzőkönyv az MSZMP Politikai Bizottság üléséről [288. f. 5/698. ö. e.]
- MNL (1976K): Magyar Nemzeti Levéltár M-KS-39-cs 287f (10 a) [1976–1977] MSZMP KB titkársága mellett működő Testnevelési és Sportbizottság iratai, emlékeztetői.
- MNL (1976L): Magyar Nemzeti Levéltár MSZMP Politikai Bizottság üléséről (1976. 08. 10.) MOL Digitális Archívum (288. f. 5/698. ö. e.) 17–18.
- MNL (1976M): Magyar Nemzeti Levéltár MSZMP Központi vezető szervei üléseinek napirendi jegyzékei III. kötet [1971–1980] 119. oldal / 1976.
- OLYMPIC COMMITTEE, LAUSANNE: IOC (1996): 3. kötet, 205–210.
- PLESA ISTVÁN DR. (2005): Elrendelt tiltakozás. In: Nádas, 2005, 112–118.
- PUBLISHED BY THE COMMITTEE of the 1973, XXI. International Stoke Mandeville Games Heidelberg 1972 Documentation / Nádas Pál magángyűjteménye.
- TORONTOLYMPIAD (1976): *Olympiad for the Physically Disabled*. Printed in Canada. Nádas Pál magángyűjteménye.
- SCHNELLE, H. H. (1990): A sport mint gyógyító tényező. In: Tóth, 1990, 161–163.
- TÓTH GYÖRGY (szerk.) (1990): *Szemelvénygyűjtemény a „Gyógypedagógia-történet”-hez*. Szomatopedagógia-történet. Tankönyvkiadó – Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Budapest.

2004. évi I. törvény a sportról 2012. évi módosítása

Torontói sajtómegjelenések 1976-ból. Toronto Reference Library: *The Globe and Mail* (1936. Current.)

GM04Aug76-35.pdf,
GM06Aug76-39.pdf,
GMAug76-37,
GM07Aug76-39-1.pdf
GM07Aug76-39-3.pdf,
GM09Aug76-S5-1.pdf,
GM09Aug76-S5-2.pdf,
GM10Aug76-33.pdf

The Toronto Star:

TS07Aug76-A1.pdf,
TS07Aug76-D3.pdf,
TS09Aug76-B3.pdf,
TS12Aug76-C3.pdf

THE TORONTO Star, Tues, August 10.1976. C*3

